

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Jonas Wester

Behovet av att komplettera det straffrättsliga skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: Period 1 HT2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Metod, begrepp och perspektiv	6
1.4 Material	11
1.5 Forskningsläge	13
1.6 Avgränsningar	14
1.7 Disposition	15
2 HEDERSKULTUREN	17
2.1 Utgångspunkter	17
2.2 Kollektivism, individualism och andra kulturella skillnader	18
2.3 Tre perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck	21
2.4 Hedersnormer	23
2.4.1 Hederskod	23
2.4.2 Mannen är norm	24
2.4.3 Kvinnlig kyskhet	24
2.4.4 Kvinnan skuldbeläggs	25
2.4.5 Även pojkar drabbas	26
2.4.6 Heterosexualitet är normen	27
2.5 Förlust och återupprättande av heder	27
2.6 Könsroller	29
2.7 Kopplingen mellan heder och våld	32
3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	34
3.1 Inledning	34

3.2	Lagregleringar som kan påverka bedömningen av hedersbrott	34
3.2.1	Straffvärde	34
3.2.2	Försvårande omständigheter	39
3.2.3	Straffmätning	43
3.2.4	Medverkan	46
3.3	Domstolarnas uppmärksammande av hedersmotiv	49
3.3.1	HovR över Skåne och Blekinge mål nr B 334-13	49
3.3.2	Göta HovR mål nr B 1536-15	51
3.3.3	Svea HovR mål nr B 9315-17	52
3.3.4	HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17	54
3.3.5	Göta HovR mål nr B 2449-18	55
3.3.6	HovR för Västra Sverige mål nr B 3151-18	56
3.4	Slutsatser angående rättsläget	57
4	FÖRSLAG PÅ FÖRÄNDRINGAR	60
4.1	Kriminalisering	60
4.2	Förslagen på förändringar	64
4.2.1	En särskild straffbestämmelse	64
4.2.2	En särskild straffskärpningsgrund	66
5	UTVÄRDERING AV FÖRSLAGEN	69
5.1	Inledning	69
5.2	Strävan efter en defensiv straffrätt	70
5.3	Krav för att kriminalisera	71
5.4	Legalitetsprincipen och avgränsning av hedersbegreppet	73
5.5	Förslagets symboliska funktion	75
5.6	Slutsatser av utvärderingen	77
6	HANTERINGEN AV BROTT MED HEDERSMOTIV	79
6.1	Inledning	79
6.2	Behovet av förändring av rättsläget	79
6.2.1	Beaktande av hedersmotiv enligt dagens rättsläge	79
6.2.2	Straffskärpningsgrundens möjlighet att påverka rättsläget	81
6.3	Avslutande slutsatser	82
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	84
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	90
	BILAGA	92

Summary

In this study, two suggestions on combating honour-related violence and oppression are evaluated. The suggestions are to introduce a legal provision concerning acts committed with an honour motive and to introduce honour motives as a specific aggravating circumstance. The suggestions are evaluated from the victim's perspective and the rules of criminalisation in order to decide which of the suggestions that can make the governmental treatment of honour-related crimes satisfactory.

Where norms of honour are applied, a family's honour is crucial for its reputation. The family members are controlled to prevent them from violating the norms. The control is most strict against women and violations of the norms are punished through violence and more oppression in order to re-establish the family's honour.

Honour motives can be an aggravating circumstance in the assessment of a crime's penal value. Although, honour motives are not part of an explicit provision in the law but according to the suggestion, such a provision would improve the chance that a court detects the motive. During the last decade, honour motives have been detected but not thoroughly discussed by the courts. Therefore, it is unclear how a court determines that the incentive behind a crime is honour-related and how the motive affects the penalty.

The suggestion of forming a specific aggravating circumstance is the most appropriate, mainly since a legal provision cannot be made predictable. Also, the predictability and the chance of redress for the victim can increase through a specific aggravating circumstance. Since honour motives often are detected today and it is clear that the motive can be considered as an aggravating circumstance, the governmental treatment of honour-related crimes is satisfactory. However, a specific aggravating circumstance should still be introduced in order to make the treatment *more* satisfactory.

Sammanfattning

Två lagförslag för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck utvärderas i uppsatsen. Förslagen är att införa brott med hedersmotiv som ett särskilt brott respektive att införa hedersmotiv som en särskild straffskärpningsgrund. Förslagen utvärderas utifrån ett brottsofferperspektiv och krav för kriminalisering för att utreda vilket av förslagen som är mest lämpligt att införa för att göra statens hantering av hedersrelaterad brottslighet tillfredsställande.

I en hederskultur ses släktens gemensamma heder som ett centralt värde som är avgörande för släktens rykte. För att hedersnormerna inte ska brytas mot, kontrolleras släktmedlemmarna. Kontrollen riktar sig främst mot släktens kvinnor och brott mot hedersnormerna resulterar i bestraffning i form av våld och mer förtryck för att återupprätta släktens heder.

Hedersmotiv kan idag beaktas som en försvårande omständighet vid straffvärdebedömningen. Hedersmotiv nämns dock inte uttryckligen i lagtexten och enligt förslaget skulle en uttrycklig bestämmelse öka chanserna för att motivet uppmärksammas i praktiken. I många domstolsfall från det senaste decenniet uppmärksammas hedersmotiv men utförliga resonemang saknas ofta vilket gör det otydligt varför ett hedersmotiv konstateras föreligga och vilken påverkan motivet har på påföljden.

Förslaget om en straffskärpningsgrund är det mest lämpliga, främst eftersom straffbestämmelsen inte kan formuleras på ett förutsebart sätt. Dessutom kan förutsebarheten och möjligheten till upprättelse för brottsoffret öka genom en särskild straffskärpningsgrund. I och med att hedersmotiv uppmärksammas idag och det är tydligt att hedersmotiv kan beaktas som en försvårande omständighet, är dagens hantering av hedersbrott tillfredsställande. Straffskärpningsgrunden bör dock ändå införas då den kan bidra till att göra hanteringen *mer* tillfredsställande.

Förord

Till slut har det även blivit min tur att skriva det där förordet som ska sammanfatta hela studietiden och gärna vara lite fyndigt på samma gång. Det känns som en omöjlig uppgift på de dryga 100 orden jag har kvar upp till ordgränsen för uppsatsdokumentet. Dock förtjänar de personer som särskilt hjälpt mig på vägen till min förmodade examen ett särskilt omnämnande här.

Först vill jag tacka min handledare Sverker för hans värdefulla synpunkter på mitt arbete.

Tack även till min familj och framför allt mina föräldrar som bidragit med många genomläsningar av mina texter under utbildningens gång.

Jag vill även tacka mina vänner i Lund för alla långluncher och annat umgänge som inte alltid gynnat studieresultaten men som gjort studietiden bättre på alla sätt.

Slutligen vill jag även tacka Annika, som stått ut med mig även under tider då studierna kan tyckas ha kommit i första hand. Att kunna dela mina med- och motgångar med dig har gjort tillvaron både bättre och enklare. Du betyder allt för mig.

7 ord kvar till ordgränsen, jag klarade det!

Lund, januari 2020

Jonas Wester

Förkortningar

Bet.	Utskottsbetänkande
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Dir.	Kommittédirektiv
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt/Hovrätten
JT	Juridisk Tidskrift
NCK	Nationellt centrum för kvinnofrid
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Regeringens proposition
RF	Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform
Skr.	Regeringens skrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt/Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Regeringen anser att hedersrelaterat våld och förtryck är ett stort problem som måste bekämpas.¹ Att brott begås med hedersmotiv kan idag beaktas av domstolen i straffvärdebedömningen som en försvårande omständighet men hedersmotiv står inte uttryckligen med i lagtexten. Det finns inte heller någon särskild straffbestämmelse för hedersbrott. För att bredda skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck har två förslag framförts de senaste åren; att införa hedersbrott som en särskild brottsrubricering respektive att införa hedersmotiv som en uttrycklig försvårande omständighet i 29 kap. 2 § brottsbalken (BrB).² I uppsatsen ska förslagen utvärderas för att se vilket av förslagen som är mest lämpligt att införa utifrån ett brottsofferperspektiv och krav för kriminalisering.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet är att utreda de svenska domstolarnas och lagstiftarens hantering av brott med hedersmotiv och ifall ett införande av något av förslagen om en särskild straffbestämmelse respektive en särskild straffskärpningsgrund kan göra hanteringen av brotten tillfredsställande eller, ifall den redan är det, *mer* tillfredsställande. Uppsatsen fokuserar på om, och hur, hedersmotivet påverkar påföljdsbestämningen av ett hedersrelaterat brott. Genom uppsatsen tydliggörs det ifall det finns ett behov av förändringar i lag eller domstolspraxis. Eftersom ett eventuellt behov av förändring inte föreligger för alla personer görs bedömningen utifrån brottsoffrets perspektiv. När de presenterade förslagen på förändringar diskuteras för att avgöra om ett införande krävs för att göra hanteringen av hedersbrott tillfredsställande, eller mer tillfredsställande, sker det därför ur brottsoffrets perspektiv. Dock

¹ Dir. 2019:43, s. 2.

² Se Dir. 2019:43 och SOU 2018:69.

måste brottsoffrets behov ge vika för krav för kriminalisering för att diskussionens resultat ska vara genomförbart i praktiken.

För att uppfylla syftet besvaras huvudsakligen följande frågor:

- Vilket av förslagen om ett införande av en särskild straffbestämmelse respektive en särskild straffskärpningsgrund är det mest lämpliga att införa för att göra domstolarnas och lagstiftarens hantering av hedersrelaterade brott tillfredsställande utifrån brottsoffrets behov och kraven för kriminalisering?
- Är domstolarnas och lagstiftarens hantering av hedersrelaterade brott idag tillfredsställande ur brottsofferperspektivet?
- Om hanteringen är tillfredsställande, finns det ändå möjlighet³ och anledning⁴ att införa det mest lämpliga förslaget för att göra hanteringen mer tillfredsställande ur brottsofferperspektivet?

1.3 Metod, begrepp och perspektiv

För att utreda om domstolarnas och lagstiftarens hantering av hedersbrott behöver förändras måste dagens rättsläge beskrivas. I genomgångar av vad som är gällande rätt används vanligtvis den *rättsdogmatiska metoden* som utgår från de allmänt accepterade rättskällorna. Gällande rätt fastställs alltså utifrån lagstiftning, domstolspraxis, förarbeten och juridisk litteratur.⁵ Frågan är ifall den rättsdogmatiska metoden är tillräcklig för att uppfylla uppsatsens syfte. Gällande rätt ska inte bara förklaras utan även analyseras för att bedöma ifall förändringar behövs. Det är därför naturligt att istället använda den *rättsanalytiska metoden*, enligt vilken gällande rätt kan fastställas och analyseras. Metoden sägs därför vara friare än den rättsdogmatiska. Enligt det rättsanalytiska synsättet finns inga rätta svar på rättsliga problem utan den rättsvetenskapliga argumentationen ses som fri. Sandgren ställer detta i relation till det rättsdogmatiska synsättet, enligt

³ Bedömt utifrån kriminaliseringskraven.

⁴ Bedömt utifrån förslaget möjlighet att påverka rättsläget och en avvägning mellan förslaget fördelar och nackdelar.

⁵ Kleinman (2018), s. 21.

vilket det bara finns ett korrekt svar på ett juridiskt problem.⁶ Jareborg har dock hävdad att även rättsdogmatisk argumentation kan vidgas till att gå utanför gällande rätt, trots att den är bunden av beslut fattade av lagstiftaren och domstolarna.⁷ Dessutom påpekar Olsen i sin tur att även rättsdogmatiska resonemang ofta innehåller kritik av gällande rätt. Hon menar dock att rättsdogmatiken är begränsad på så sätt att endast källor som baseras på innehållet i gällande rätt kan användas och att resultat från andra vetenskaper än rättsvetenskapen är irrelevanta inom ramen för den rättsdogmatiska metoden.⁸ Även Jareborg beskriver rättsdogmatikens begränsningar när han konstaterar att den är systemintern i bemärkelsen att den är bunden till maktutövningen som gäller i det aktuella samhällssystemet.⁹ Med hänsyn till dessa tveksamheter angående rättsdogmatikens omfattning tillämpas istället den rättsanalytiska metoden med vilken rättsläget både ska beskrivas och analyseras. Tillämpningen av den rättsanalytiska metoden gör även att sociologiska studier angående hederskulturer kan användas.

Syftet är att utreda de svenska domstolarnas och lagstiftarens hantering av brott med hedersmotiv och ifall ett införande av något av de två angivna förslagen kan göra hanteringen av brotten tillfredsställande, eller mer tillfredsställande, ur brottsoffrets perspektiv. Med *domstolarnas och lagstiftarens hantering* avses främst domstolarnas uppmärksammande av hedersmotiv¹⁰ och lagstiftarens reglerande av hur brott med hedersmotiv ska behandlas straffrättsligt. Att hanteringen ska bli tillfredsställande bedöms utifrån brottsoffrets perspektiv och begreppet *tillfredsställande* innebär att det genom lagstiftarens och domstolarnas åtgärder, i fall av hedersrelaterad brottslighet, ska förmedlas till brottsoffret att hedersmotivet gör att brottet ses som särskilt förkastligt. För en tillfredsställande hantering krävs därför att det är tydligt, genom lagtext och domstolspraxis, att hedersmotiv kan beaktas av domstolen och att definitionen av heder som domstolen utgår

⁶ Sandgren (2018), s. 50f.

⁷ Jareborg (2004), s. 4.

⁸ Olsen (2004), s. 113.

⁹ Jareborg (2004), s. 4.

¹⁰ I bemärkelsen att ett potentiellt motiv upptäcks och diskuteras.

ifrån förklaras, att hedersmotivet eventuella existens diskuteras och att dess påverkan på påföljden tydliggörs i domen. Att motivets påverkan på påföljden förklaras kan framför allt tyckas ligga i den tilltalades intresse men även brottsoffret tjänar på att motivets påverkan på straffet förklaras eftersom det då tydliggörs vilken skillnad ett hedersmotiv kan göra. Dessutom ska en tillfredsställande hantering av hedersrelaterad brottslighet i största möjliga mån innebära en upprättelse för brottsoffret. Även om hanteringen av hedersbrott är tillfredsställande kan det finnas anledning att göra den *mer* tillfredsställande såvida åtgärderna för att göra det inte går emot kraven för kriminalisering.

Enligt ett allmänt brottsofferperspektiv anses straffrättens huvudsakliga uppgift vara att skydda brottsoffrets intressen, främst genom kriminalisering.¹¹ Brottsofferperspektivet som används utgår från samma tanke och består mer konkret av elementen rättssäkerhet och möjligheten till upprättelse för offret. Det finns ingen vedertagen definition av vad ett brottsoffer är men här används en bred definition i linje med definitionen av målsägande i 20 kap. 8 § 4 st rättegångsbalken.¹² Där sägs att målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som blivit förnärad eller lidit skada av brottet. Även personer som inte direkt utsatts för brott utan endast bevitnat eller påverkats av ett brott i sin närhet, kan därför ses som brottsoffer enligt uppsatsens definition. Att ett brottsofferperspektiv används innebär inte att gärningsmannens rätt till en rättvis rättegång och behov av rättssäkerhet i allmänhet åsidosätts. Det bör nämligen inte tas för givet att det ligger i brottsoffrets intresse att gärningsmannen ska behandlas på ett sätt som inte är rättssäkert.¹³ Därför strider det inte mot brottsofferperspektivet att även beakta gärningsmannens behov av rättssäkerhet i analysen av förslagen på förändringar som behandlas i uppsatsen.

¹¹ Kaldal och Kankaanpää Thell (2016/17), s. 353.

¹² Lindgren m.fl. (2001), s. 27f.

¹³ Jfr. Jareborg (1995), s. 30.

Begreppet rättssäkerhet kan tolkas på många sätt och måste därför definieras.¹⁴ Frändberg och Peczenik har formulerat varsin definition av rättssäkerhet som visar vikten av att begreppets innebörd klargörs innan det används. Frändberg menar att rättssäkerhet utgörs av rättsordningens förutsebarhet. Om rättssystemet kan tillhandhålla tydliga och pålitliga svar på rättsliga frågor vet den enskilda individen vad den kan förvänta sig när den hamnar i en rättslig konflikt. I en rättsordning med stor förutsebarhet står det klart för individen vad som gäller i en viss rättslig situation eller vilka gärningar som är tillåtna respektive förbjudna. Ju tydligare svaren som tillhandahålls på sådana frågor är, desto högre är samhällets grad av rättssäkerhet. För att rättssäkerhet ska föreligga måste det finnas klara och adekvata rättsregler som finns tillgängliga för den enskilda individen och dessutom måste utgången i en rättslig tvist bli som reglerna säger.¹⁵ Peczenik använde en mer omfattande definition av rättssäkerhetsbegreppet. Precis som Frändberg, menade Peczenik att förutsebarhet krävs för att rättssäkerhet ska föreligga. Det som skiljer teorierna åt är att Peczenik menade att förutsebarheten måste vägas samman med andra etiska värden för att rättssäkerhet ska råda. Avvägningen mellan förutsebarhet och andra etiska värden resulterar i det som Peczenik kallade *materiell* rättssäkerhet. Ifall rättssystemet bara är förutsebart föreligger endast *formell* rättssäkerhet.¹⁶ Exempel på etiska värden som är viktiga för sammanvägningen är frihet och jämlikhet. Materiell rättssäkerhet föreligger då beslut i rättsordningen baseras på rättsreglerna och samtidigt är etiskt goda.¹⁷ Peczenik motiverade sin definition med att rättsordningen inte kan ses som legitim om den präglas av stora orättvisor.¹⁸ Han menade att rättssäkerhet inte enbart kan utgöras av förutsebarhet eftersom det vore absurt att kalla den tyska rättsordningen under Hitlers välde för rättssäker trots att tyska judar kunde förutse att de skulle förföljas.¹⁹ Argumentets styrka kan dock diskuteras eftersom det bygger på ett antagande om att

¹⁴ Frändberg (2000/01), s. 271.

¹⁵ Frändberg (2000/01), s. 274.

¹⁶ Peczenik (1995 A), s. 11f.

¹⁷ Peczenik (1995 B), s. 61 och 85.

¹⁸ Peczenik (1995 A), s. 12.

¹⁹ Peczenik (1995 B), s. 97.

rättssäkerhet är något positivt. Frändberg menar att så länge man är noggrann med att förklara vad man menar med rättssäkerhet, finns det ingen risk med att hävda att rättssäkerhet kan råda även i diktatoriska samhällen.²⁰ Ur den synvinkeln kan Peczeniks krav på etisk godtagbarhet ses som onödigt. På grund av det, och eftersom det alltid finns en risk för oklarhet angående vilka värden som är etiskt goda, kommer Peczeniks definition av rättssäkerhet inte att användas här. När rättssäkerhetsbegreppet tillämpas i denna uppsats, som en del av brottsofferperspektivet, sker det istället utifrån Frändbergs definition. Utifrån begreppsdefinitionerna blir rättsordningens hantering av hedersrelaterade brott tillfredsställande för brottsoffret ifall det är tydligt att hedersmotiv kan beaktas av domstolen och domstolen diskuterar hedersmotivet och dess påverkan på påföljden. Detta eftersom tydliga resonemang om hedersbegreppets innebörd, motivets existens och dess påverkan på påföljden ökar förutsebarheten inför framtida avgöranden angående hedersrelaterade brott. Därför är förutsebarhet en central del av brottsofferperspektivet.

Det finns empiriskt stöd för att många av brottsoffrets behov kan tillgodoses genom upprättelse och det kan därför ses som ett annat centralt intresse för offret.²¹ Upprättelse kan beskrivas som att brottsoffret får en tillfredsställande känsla av revansch och rättvisa. Att brottet prövas i domstol eller att offret får skadestånd av gärningsmannen kan leda till upprättelse. Även bestraffningen av gärningsmannen utgör en del av brottsoffrets upprättelse.²² Genom brottsoffrets rätt att föra talan om skadestånd kan offret uppträda som part i rättegången och därmed lägga fram egna yrkanden och avge sin egen berättelse. Detta kan ses som rättvist eftersom det innebär att underlaget för rättens dom blir mer komplett. Att komma till tals kan också bidra till offrets upprättelse.²³ Kvinnor och barn kan ses som särskilt sårbara offer och eftersom offren för hedersrelaterat våld ofta är kvinnor och barn ska deras sårbarhet beaktas i utformningen av

²⁰ Frändberg (2000/01), s. 272.

²¹ Burman (2011), s. 288.

²² Enarsson m.fl. (2016), s. 15ff.

²³ Landström (2016), s. 44f.

brottsofferperspektivet.²⁴ Hedersrelaterat våld begås vanligtvis inom släkten och hemmet där barn kan utsättas eller bli vittnen till när släktens kvinnor utsätts. Att brotten sker i hemmet och att kvinnorna och barnen, hierarkiskt sett, är underlägsna männen²⁵ kan bidra till att brotten inte anmäls och utan domstolsprövning är det svårt för offren att få upprättelse.²⁶ Dessutom har våld mot barn med tiden kommit att ses som kränkningar av barnets mänskliga rättigheter vilket innebär att rätten till upprättelse finns skyddad i art. 13 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna som föreskriver att en person, vars mänskliga rättigheter har kränkts, har rätt till effektiv hjälp från landets domstolar.²⁷ Rättsordningens hantering av hedersrelaterade brott blir tillfredsställande för brottsoffret om upprättelse ges genom att straff delas ut med hänsyn till hedersmotivets förkastlighet och offret får chans att komma till tals för att avge sin berättelse. Det måste dessutom tydligt framgå av domen att hedersmotivet har beaktats och påverkat straffet i skärpande riktning. På så sätt framgår det för offret att hedersmotivet gör att brottet uppfattas som särskilt allvarligt. Att brottsoffret får upprättelse genom rättssystemet är inte synonymt med att kränkningen som brottet orsakade är fullt kompenserad men rimligtvis är det ett steg i den riktningen.²⁸ Upprättelsen fungerar alltså som ”plåster på såren”.²⁹

1.4 Material

Hedersbegreppet har ingen legal definition utan förklaringen har framför allt hämtats från rättssociologiska studier. Främst har böckerna av Schlytter och Rexvid respektive Wikan bidragit men även Åklagarmyndighetens handbok om hedersrelaterat våld har använts. Juridisk forskning om hedersrelaterat våld är begränsad men artiklarna i JT av Mahmoudi respektive Kaldal och Kankaanpää Thell har bidragit med att sätta hedersbegreppet i en rättslig

²⁴ Jfr. SOU 2018:69, s. 71; Lindgren m.fl. (2001), s. 96.

²⁵ I familjer som tillämpar hedersnormer.

²⁶ Jfr. Lindgren m.fl. (2001), s. 97f.

²⁷ Wergens (2016), s. 112f.

²⁸ Jfr. Burman (2011), s. 288.

²⁹ Enarsson m.fl. (2016), s. 15.

kontext. Rapporten från NCK bör också nämnas eftersom NCK inte är en myndighet utan benämns som ett kunskaps- och resurscentrum vid Uppsala universitet. På grund av att det är en del av en myndighet och eftersom NCK arbetar på regeringens uppdrag källförtecknas rapporten som en myndighetsrapport.

Domstolsavgörandena i kap. 3.3 har valts genom sökning på InfoTorg Juridik. I sökningen användes ordet ”hedersrelaterat” och endast avgöranden från 2010-talet har använts. Ordet ”hedersrelaterat” har valts istället för ordet ”heder” eftersom det senare ofta förekommer i samband med ”samvete” eller ”tro” och då vanligtvis inte har med hedersrelaterad brottslighet att göra. Anledningen till det generella sökordet är att inga särskilda brottsrubriceringar eller liknande har varit av intresse. Det viktiga har istället varit att ett hedersmotiv varit aktuellt i fallet eftersom domstolens uppmärksammande av motivet då har kunnat undersökas. En brist med att använda sökordet ”hedersrelaterat” är att eventuella rättsfall där brottet varit hedersmotiverat utan att det har noterats av åklagaren och domstolen inte har omfattats av sökningen. Att endast rättsfall från det senaste decenniet har använts beror på att uppsatsen syftar till att undersöka dagens hantering av hedersrelaterad brottslighet. Avgörandena om hedersbrott har hämtats från TR och HovR eftersom frågan om hur hedersmotiv ska behandlas inte varit föremål för prövning i HD.³⁰ Sammanlagt har 30 rättsfall undersökts och av dessa har sex stycken tagits med i uppsatsen.³¹ Avgörandena som tagits med har valts eftersom de exemplifierar hur domstolarna handskas med hedersmotiv och eftersom potentiella hedersmotiv varit aktuella i fallen.³²

För kapitlet om påföljdsläran har framför allt *Straffrättens påföljdslära* av Jareborg och Zila och *Att bestämma påföljd för brott* av Borgeke och Heidenborg varit användbara. Böckerna ger omfattande beskrivningar av

³⁰ Konstateras efter sökning på InfoTorg Juridik.

³¹ Se bilaga för de övriga 24 stycken.

³² Till skillnad från vissa andra undersökta fall där ordet ”hedersrelaterat” inte varit kopplat till den brottsliga gärningen.

straffmätningen. För genomgången av kriminalisering har främst Lernestedts verk om kriminalisering och *Kriminalrättens grunder* av Asp, Ulväng och Jareborg använts. Även Jareborgs text om offensiv och defensiv straffrätt i Victors bok *Varning för straff* har varit användbar eftersom den hänvisas till i annan litteratur om kriminalisering.

Förslagen på lagändringar har hämtats från SOU 2018:69 och Dir. 2019:43 där förslag om att införa hedersmotiv som en särskild straffskärpningsgrund respektive att göra hedersbrott till en särskild brottsrubricering har framförts. Att förslagen varit föremål för ett utredningsbetänkande och ett kommittédirektiv tyder på att förslagen är genomförbara och att ett införande av förslagen kommer att övervägas av lagstiftaren.

1.5 Forskningsläge

Juridisk forskning om hedersrelaterat våld är begränsad men artiklarna i JT av Mahmoudi respektive Kaldal och Kankaanpää Thell kan framhållas som två exempel. I artiklarna förklaras hedersbegreppet och hedersbrott sätts i en rättslig kontext. Den juridiska forskningen som kan vara relevant inom området handlar istället främst om påföljdslära och kriminalisering. Framstående personer är bland andra Jareborg, Borgeke och Lernestedt.

Forskning om hedersnormer och hederskulturer finns inom sociologin med författare som Schlytter och Rexvid, som i boken *Mäns heder* ger en omfattande beskrivning av hederskulturella värden och könsroller. Även socialantropologen Wikan kan här nämnas på grund av hennes bok *En fråga om heder* som skrevs efter det uppmärksammade hedersmordet på Fadime Sahindal år 2002. Den beskriver hederskulturens värden och hur heder kan förloras och återupprättas.

Det finns alltså mycket skrivet om hederskulturer och om straffrättens påföljdslära men forskning om båda dessa aspekter, det vill säga om

hedersbrottslighet och hur den bör motverkas straffrättsligt, är inte lika vanlig.

1.6 Avgränsningar

Heder är ett omfattande begrepp som kan förklaras på olika sätt utifrån olika perspektiv. Hederskulturen hade kunnat beskrivas mer ingående men förklaringen av hedersbegreppet som här ges är tillräcklig för att uppfylla syftet.

Hedersbrott kan exempelvis utgöra mord, misshandel eller olaga hot men ingen särskild brottsrubricering beskrivs här. Uppsatsen syftar istället till att utreda huruvida behandlingen av hedersmotivet behöver förändras för att göra hanteringen av hedersrelaterade brott mer tillfredsställande. Därför är förklaringen av straffvärdebedömningen mer relevant än specifika rekvisit i olika brottsbestämmelser.

Litteraturen om kriminalisering beskriver både skälen till straffrättslig lagstiftning och principerna för bestraffning. I uppsatsen behandlas endast skälen till lagstiftning och principer för bestraffning som exempelvis retroaktivitetsförbudet beskrivs inte.

Förslagen på förändringar som diskuteras är införandet av en särskild straffskärpningsgrund för hedersmotiv respektive en särskild straffbestämmelse för hedersrelaterat våld och förtryck men det går att tänka sig andra effektiva förändringar. Eftersom förslaget om en straffskärpningsgrund har behandlats i SOU 2018:69 och en utredning har tillsatts för att utreda om det behövs en särskild straffbestämmelse för hedersbrott, tycks ändå de två förslagen vara de mest aktuella i dagsläget.

1.7 Disposition

I det andra kapitlet beskrivs de normer och teorier som utgör grunden av en hederskultur. Kapitlet förklarar varför hedersrelaterat våld och förtryck uppstår och varför våld används för att försvara hedern. Beskrivningen är viktig för att förstå varför det straffrättsliga skyddet mot hedersbrott kan behöva kompletteras. Eftersom ”heder” inte är ett juridiskt begrepp används främst sociologiska källor för förklaringen av hedersbegreppet. I det andra kapitlet förklaras dessutom vilka personer som riskerar att bli offer för det hedersrelaterade våldet och förtrycket, vilket kompletterar och tydliggör brottsofferperspektivet som används i uppsatsen. I det tredje kapitlet följer en genomgång av det svenska rättsläget och hur hedersmotiv kan beaktas i straffmätningen idag. Förutom straffvärdet och straffmätningen beskrivs även medverkansläran kortfattat eftersom hedersbrott ofta genomförs gemensamt. Domstolsavgöranden beskrivs i det tredje kapitlet för att visa hur domstolarna uppmärksammar potentiella hedersmotiv och i vilken utsträckning motivet förklaras och diskuteras. Med beskrivningen av dagens regler och hur dessa används av domstolarna är det enklare att avgöra om en förändring av rättsläget behövs. I det fjärde kapitlet behandlas förslagen om att införa en särskild straffbestämmelse respektive en särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv. För att visa hur man bör ställa sig inför att införa nya straffbestämmelser beskrivs dessutom de grundläggande kraven för, och skälen bakom, kriminalisering. Genom det avsnittet tillförs främst synpunkter som talar mot att rättsläget ska ändras genom en ny straffbestämmelse. I det femte kapitlet vägs de två förslagen mot varandra för att avgöra vilket som är mest lämpligt utifrån brottsofferperspektivet och kraven för kriminalisering. Efter att det mest lämpliga förslaget har valts diskuteras slutligen i det sjätte kapitlet ifall förslaget bör, och kan, införas för att domstolarnas och lagstiftarens hantering av hedersrelaterade brott ska bli tillfredsställande eller mer tillfredsställande. Det femte och sjätte kapitlet skiljs åt eftersom utvärderingen i det femte kapitlet görs mellan de två förslagen och

utvärderingen i det sjätte kapitlet görs mellan det förordade förslaget och dagens rättsläge för att utreda ifall en förändring är nödvändig.

2 Hederskulturen

2.1 Utgångspunkter

Det finns ingen enhetlig eller vedertagen definition på vad hedersrelaterat våld och förtryck är. En tämligen omfattande definition är att våld är hedersrelaterat när det ses och uttalas av ett kollektiv som en oundviklig och legitim handling för att bestraffa, framför allt, kvinnors olydnad och försvara familjens heder och sociala överlevnad.³³ Definitionen är dock inte särskilt användbar ifall man inte förstår bakgrunden till våldet och förtrycket.

Hedersrelaterat våld och förtryck har sin grund i begreppet heder, som vanligtvis förknippas med något positivt. Heder är synonymt med ord som ära, anseende eller respekt och det ger en viss social ställning eller rang.³⁴ Heder har dock olika innebörd i olika kulturer och sammanhang. I vissa kulturer förväntas män försvara sin heder med våld medan hedervärda personer i andra kulturer inte förväntas reagera aggressivt på förolämpningar. Schlytter och Rexvid skiljer på en modern och en förmodern kontext där Sverige ges som exempel på ett modernt samhälle, i vilket en persons heder vanligtvis är kopplad till exempelvis personens utbildning och ekonomi. I den förmoderna kontexten är en mans heder snarare kopplad till de kvinnliga familjemedlemmarnas sexualitet och hedern försvaras i regel med våld och förtryck.³⁵ Klansamhället är ett exempel på ett sådant förmodernt samhälle. Det handlar ofta om samhällen med en svag stat som tolererar att klaner själva bestraffar individer som bryter mot de hedersbaserade normerna. Klanernas starka ställning i samhället gör att staten inte kan upprätthålla sitt monopol på bestraffning.³⁶

³³ Socialstyrelsen och Länsstyrelserna (2005), s. 10.

³⁴ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 6

³⁵ Schlytter och Rexvid (2016), s. 31ff.

³⁶ Schlytter och Rexvid (2016), s. 30f.

Ett klansamhälle kan beskrivas som ett decentraliserat samhälle där makten inte ligger hos staten utan är utspridd mellan olika släkter och klaner.³⁷

En uppfattning om hedersrelaterat våld och förtryck är att det främst sker i religiösa sammanhang och det har påståtts vara en arabisk sed.³⁸ Hur hedersrelaterat våld och förtryck uttrycks kan visserligen skilja sig åt beroende på kultur och religion men våldet och förtrycket har ingen direkt koppling till någon särskild religion utan förekommer även i icke religiösa sammanhang.³⁹ Det ska dock noteras att hedersrelaterat våld och förtryck i vissa fall legitimeras genom hänvisningar till religiösa skrifter i brist på lagstöd. Hederskulturen kan därför hävdas vara kopplad till en viss grad av religiositet, snarare än till en specifik religion. Hedersnormer överlever nämligen enklare i religiöst präglade samhällen men eftersom hedersnormer även tillämpas i icke religiösa sammanhang bör hedersbegreppet ändå tolkas utifrån en samhällelig, och inte en religiös, kontext.⁴⁰

Det hedersbegrepp som är centralt angående hedersrelaterat våld och förtryck är det som kopplas till den förmoderna kontexten. För att förstå det hedersrelaterade våldet och förtrycket krävs en genomgång av vad en hederskultur i en förmodern kontext är och vilka normer som motiverar våldet och förtrycket.

2.2 Kollektivism, individualism och andra kulturella skillnader

I Sverige och andra moderna samhällen har heder sedan 1600-talet blivit ett personligt fenomen och kränkningar av individens heder, i form av exempelvis förtal, är kriminaliserade.⁴¹ Detta är ett uttryck för det individbaserade samhället som bygger på att en persons identitet är unik och

³⁷ Weiner (2013), s. 34.

³⁸ Mahmoudi (2002/03), s. 242.

³⁹ Skr. 2007/08:39, s. 13; Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 768.

⁴⁰ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 18; SOU 2014:49, s. 216.

⁴¹ Schlytter och Rexvid (2016), s. 32.

tillhör den personen.⁴² Den individualistiska prägeln på det moderna samhället syns även exempelvis i allmänna val där varje person röstar individuellt snarare än att varje familj har en röst. Det individualistiska systemet är också en grundläggande del av vårt rättssystem vilket exempelvis syns genom att en person som orsakar skada som huvudregel är personligt ansvarig att ersätta skadan medan personens familj inte kan krävas på ersättning.⁴³

I förmoderna och hederskulturella samhällen råder istället en gruppbaserad samhällsordning där individen existerar som en del av ett kollektiv som är prioriterat framför individen.⁴⁴ Kollektivet består i detta fall av familjen och övriga släktingar och en persons status i kollektivet beror främst på personens ålder och kön. Det finns med andra ord en hierarkisk struktur i kollektivet där familjens far vanligtvis är placerad högst upp och ses som familjens överhuvud. Huvudregeln är vidare att döttrarna i familjen befinner sig längst ner i hierarkin och sönerna, modern och far- och morföräldrarna är placerade däremellan.⁴⁵ Försvar av familjens heder sker exempelvis genom förtryck och våld i former som är kriminaliserade i Sverige.⁴⁶

Hedersbegreppet har en kollektiv prägel, vilket innebär att släkten har gemensam heder. Ifall en person i kollektivet agerar i strid med hedersnormerna och drar på sig skam drabbas därför hela släkten.⁴⁷ Släktens heder anses vara uthängd till allmän beskådan och beror främst på omgivningens värderingar och uppfattning om en viss person.⁴⁸ Ifall släkten förlorar i anseende påverkas alla dess sociala kontakter, vilket gör att heder är ett slags socialt kapital.⁴⁹ Av den anledningen blir ryktet livsavgörande för släkten. Det som andra säger om en person kan förstöra hela släktens

⁴² Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 14.

⁴³ Weiner (2013), s. 3f.

⁴⁴ SOU 2014:49, s. 216; Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 14.

⁴⁵ SOU 2014:49, s. 216; Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 14f.

⁴⁶ Schlytter och Rexvid (2016), s. 32.

⁴⁷ Wikan (2003), s. 66; Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 773.

⁴⁸ Wikan (2003), s. 66f; Begreppet ”omgivning” syftar i uppsatsen på personer i samma samhälle som släkten vars heder är utsatt som inte nödvändigtvis tillhör släkten men som delar dess syn på hedersnormer.

⁴⁹ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 15.

heder.⁵⁰ Individen måste därför underkasta sig hedersnormerna för att släkten inte ska vanhedras.⁵¹ Ifall en individ i kollektivet inte lever upp till ett respektabelt beteende kan släkten känna skam och uppleva ett socialt tryck att tillrättavisa individen för att få denne att sköta sig. Tillrättavisningar kan exempelvis ske genom utfrysning, grovt våld eller, i undantagsfall, mord.⁵²

Som har nämnts ovan kan förmoderna och hederskulturella samhällen vara präglade av klansystem där klaner införlivar egna sanktionssystem då staten är för svag för att förhindra det.⁵³ Det innebär inte att staten motsätter sig bestraffning på grund av brott mot hedersnormer. Istället är det vanligt att staten är präglad av, och delar, klanernas värderingar. Detta visar sig genom att staten i vissa länder där hedersvåld är vanligt ser det som familjens angelägenhet. De lagstadgade straffen för exempelvis hedersmord är därför ofta låga eller obefintliga i sådana länder. Exempelvis har domare i Turkiet ett stort tolkningsutrymme vilket har lett till att mördare gått fria från ansvar eftersom offret för ett hedersmord ansetts ha provocerat fram handlingen genom sitt påstådda vanhedrande beteende. Det är dessutom ovanligt att någon vittnar mot den misstänkte mördaren, så gärningsmannens berättelse utgör i regel grunden för domstolens beslut. Steg har tagits för att ändra lagarna i många länder men det tycks ta lång tid att ändra medborgarnas uppfattning om hedersmord.⁵⁴

Att hedersmotiv i vissa länder gör att den brottsliga gärningen ses som mindre allvarlig kan ställas i relation till rättsläget i Sverige där hedersmotiv gör att brottet ses som mer allvarligt. Det visar att synen på hedersnormer har en kulturell koppling. Ett så kallat ”kulturellt försvar” om att kulturella föreställningar om heder fick en person att begå en viss brottslig gärning är ett kontroversiellt fenomen som inte brukar påverka bedömningen av ett brott i Sverige. Att ett hedersmotiv inte kan ses som ett försvar mot ett åtal

⁵⁰ SOU 2014:49, s. 216; Wikan (2003), s. 66f.

⁵¹ Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 773.

⁵² SOU 2014:49, s. 216.

⁵³ Schlytter och Rexvid (2016), s. 30f.

⁵⁴ Mahmoudi (2002/03), s. 243ff.

om hedersrelaterad brottslighet i Sverige synliggör dock en konflikt mellan den ”svenska” och andra kulturella åskådningar. I Sverige löses konflikten i regel till den tilltalades nackdel vilket kan tyckas vara diskriminerande.⁵⁵ Samtidigt är det rimligt att inte tillmäta kulturella omständigheter någon betydelse eftersom personers gärningar då bedöms utifrån olika måttstockar vilket strider mot krav på likabehandling. Hänsynstagande till kultur blir enligt det synsättet en slags positiv särbehandling som borde undvikas.⁵⁶

2.3 Tre perspektiv på hedersrelaterat våld och förtryck

Det finns olika uppfattningar om bakgrunden till hedersrelaterat våld och förtryck. Förklaringarna till våldet är mer omtvistade än våldets former. I forskningen kring hederskulturer och hedersrelaterat våld och förtryck har framför allt tre olika perspektiv utformats om fenomenets bakgrund.⁵⁷

Enligt det *kulturella perspektivet* bör hedersrelaterat våld tolkas utifrån kulturella och värderingsmässiga skillnader. Med andra ord tros våldet grunda sig i en slags hedersideologi.⁵⁸ Enligt kulturperspektivet härstammar hedersvåldet från specifika föreställningar och värderingar som inte är bundna till en viss religion utan som uppstår i en särskild kulturell miljö.⁵⁹ Inom det kulturella perspektivet ryms dels forskning som studerar hederskulturer utan fokus på våld, dels forskning som fokuserar på våld och ser det som ett uttryck för en icke västerländsk hederskultur som är genomsyrad av patriarkala värderingar. Dessa senare forskare menar att hedersnormer måste uppmärksammas för att de utsatta ska få ett passande samhällsstöd.⁶⁰

⁵⁵ Lernestedt (2013), s. 325ff.

⁵⁶ Lernestedt (2013), s. 345f.

⁵⁷ NCK rapport 2010:1, s. 9.

⁵⁸ SOU 2018:69, s. 68.

⁵⁹ Wikan (2003), s. 8; NCK rapport 2010:1, s. 21.

⁶⁰ NCK rapport 2010:1, s. 18.

Vissa ser istället på mäns våld mot kvinnor i ett universellt sammanhang och ser därmed det hedersrelaterade våldet och förtrycket som en följd av en strukturell manlig överordning. Detta kallas för *könsperspektivet*.⁶¹ Till skillnad från kulturperspektivet, är det enligt könsperspektivet tveksamt om våldet kan kopplas till en särskild kultur.⁶² Enligt könsperspektivet analyseras likheterna mellan hedersrelaterat våld och mäns våld mot kvinnor istället för att hedersrelaterat våld framställs som något väsensskilt från västerländska mäns våld mot kvinnor.⁶³ Forskare som utgår från könsperspektivet tolkar därför hedersrelaterat våld och förtryck mot kvinnor likvärdigt med annat patriarkalt våld mot kvinnor. Av den anledningen förklaras inte hedersvåldet med hjälp av hederskulturer och hedersnormer.

Slutligen finns det *intersektionella perspektivet*, enligt vilket man studerar hedersvåld genom att se bortom kultur och istället fokuserar på sambanden mellan kön, etnicitet och klass.⁶⁴ Det intersektionella perspektivet delar inte upp kön och kultur, utan ser dem snarare som sammankopplade.⁶⁵ Istället för att försöka förenkla det hedersrelaterade våldet till att handla om kultur eller kön försöker den som följer det intersektionella perspektivet analysera hedersbegreppet för att visa hur komplext det är. Eftersom heder refererar till faktorer som klass och status anses det innefatta mer än bara kvinnlig sexualitet, vilket begränsar möjligheten att förklara det hedersrelaterade våldet med hänvisning enbart till kön.⁶⁶ Dessutom har uttrycken för hedersrelaterat våld visats ändras beroende på samhälle och klass. Att innebörden av begreppet heder ändras på grund av sådana faktorer ses som bevis för att hedersrelaterat våld inte endast beror på kultur.⁶⁷

De tre perspektiven är dock eniga om vissa utmärkande drag i det hedersrelaterade våldet. Att det är ett kollektivt våld som i regel riktas mot

⁶¹ Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 771; NCK rapport 2010:1, s. 18.

⁶² SOU 2018:69, s. 68.

⁶³ NCK rapport 2010:1, s. 25.

⁶⁴ SOU 2018:69, s. 68f; NCK rapport 2010:1, s. 18.

⁶⁵ NCK rapport 2010:1, s. 10.

⁶⁶ Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 771; NCK rapport 2010:1, s. 29.

⁶⁷ NCK rapport 2010:1, s. 30.

unga kvinnor i familjen och som är grundat i patriarkal makt, utan koppling till någon särskild religion, är i stort sett obestritt.⁶⁸

Eftersom det hedersrelaterade våldet ofta tar speciella uttryck kan det inte enbart förstås som mäns våld mot närstående kvinnor, trots att hedersnormerna är patriarkala.⁶⁹ Till exempel drabbar hedersrelaterat våld även män och ibland personer utanför släkten. Det hedersrelaterade våldet utmärker sig även genom att det utövas kollektivt, till skillnad från annat våld i nära relationer där det ofta finns en gärningsman och ett offer. Dessutom stöder och accepterar släkten ofta det hedersrelaterade våldet vilket är en skillnad från annat våld i nära relationer, som vanligtvis fördöms av de närstående. Vidare är hedersrelaterat våld ofta planerat, medan annat våld i nära relationer i regel sker impulsivt. Gärningsmannens beteende efter våldsutövandet skiljer sig också åt då gärningsmannen bakom ett fall av hedersrelaterat våld brukar känna sig stolt eftersom gärningen ger personen respekt. Den som gör sig skyldig till annat våld i nära relationer känner istället vanligtvis ånger efter våldsutövningen.⁷⁰

2.4 Hedersnormer

2.4.1 Hederskod

Ett karakteristiskt drag för många förmoderna samhällen är att det finns en hederskod, vilket är en uppsättning regler som anger vad som ger och vad som inte ger heder. Heder sägs kunna liknas vid ett ting på så sätt att man har det eller inte. Heder är alltså ett absolut begrepp och ens efterlevande av reglerna i hederskoden avgör huruvida man har heder eller inte. Att ha heder innebär en rätt till respekt och till att bli behandlad som en person med särskild värdighet.⁷¹ Reglerna i hederskoden kan ses som grundläggande värderingar inom samhället och innehållet varierar ideologiskt och

⁶⁸ SOU 2018:69, s. 69.

⁶⁹ Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 771; SOU 2018:69, s. 71.

⁷⁰ SOU 2018:69, s. 71f; Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 12.

⁷¹ Wikan (2003), s. 65f; Schlytter och Rexvid (2016), s. 29.

historiskt.⁷² Begreppet samhälle används här som en beteckning för personer som följer samma hederskod och som respekterar varandra genom att göra det.⁷³ Trots att värderingarna kan skilja sig åt är vissa normer av central betydelse inom alla hederskulturer.

2.4.2 Mannen är norm

En grundläggande värdering är att mannen, och manlig heterosexualitet, är norm. Hedersrelaterat våld som uppstår på grund av misstänkt eller verkligt sexuellt eller socialt beteende som skadar släktens heder, sker i ett sammanhang av manlig dominans. Kvinnor betraktas inte som självständiga individer utan tillhör mannen och familjen. Kvinnans sexualitet kontrolleras dessutom för att omgivningen ska veta att mannen har kontroll över sina familjemedlemmars beteende. En man som inte upprätthåller kontroll över sin familj riskerar sin heder.⁷⁴

2.4.3 Kvinnlig kyskhet

Kvinnans kyskhet och oskuld värderas högt och är avgörande för familjens anseende. Bevarad oskuld vittnar om familjens kontroll och kvinnans sexualitet blir en viktig del av ett socioekonomiskt system eftersom familjen gynnas socialt av att ha kontroll över kvinnans sexualitet. En av de huvudsakliga anledningarna till tidiga äktenskap är just att kvinnan inte ska hinna få dåligt rykte, exempelvis genom misstankar om föräktenskapliga sexuella möten med män.⁷⁵ Begreppet ”sexuell” tolkas brett eftersom vanligt socialt umgänge kan betraktas som sexuellt i de hederskulturer som här beskrivs. Det kan räcka att en kvinna blir sedd med en pojke för att hennes, och familjens, rykte ska riskeras.⁷⁶ Notera även att det räcker med en misstanke om att kvinnan bryter mot hedersnormerna, eftersom det är *ryktet* som avgör familjens anseende. En sådan misstanke kan därför leda till

⁷² Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 772.

⁷³ Wikan (2003), s. 66.

⁷⁴ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 16.

⁷⁵ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 16.

⁷⁶ Wikan (2003), s. 23.

ökad kontroll eller annat förtryck eller våld från familjens sida.⁷⁷ Kyskhetsnormen begränsar kvinnor och kontrollen kan avse allt från klädval, rörelsefrihet och socialt umgänge till utbildning och yrke.⁷⁸ Kvinnan tvingas dessutom underordna sig myter om mödomen och att hon måste blöda på bröllopsnatten eftersom ett blodigt lakan visar att familjen har sin heder i behåll.⁷⁹

Familjens rykte och heder beror alltså till stor del på de kvinnliga familjemedlemmarnas sexualitet. Det är kvinnorna i familjen som ansvarar för att flickorna inte agerar på ett sätt som kan vanhedra familjen. Som nämnts krävs inte mycket för att familjen ska få ett dåligt rykte på grund av en flickas sociala beteende. Det är hotet om dåligt rykte som legitimerar kontrollen av kvinnor. Kvinnan definieras i förhållande till sitt kön och till att mannen är norm. En kvinna ses därför endast som en dotter, syster, hustru eller moder. Kvinnans syfte är att finnas till för mannen och bära släkten vidare, vilket bland annat innebär att hon inte har något eget socialt liv. Kvinnans underliv ses som en länk mellan mannens förfäder och ofödda söner. Därför är ett dåligt rykte om kvinnans sexualitet förödande för familjen och det kan leva kvar i flera generationer.⁸⁰

2.4.4 Kvinnan skuldbeläggs

En kvinna eller flicka får stå till svars för rykten som uppkommer om henne. Det gäller även ifall kvinnan inte själv har någon skuld i det som ryktet handlar om. Exempelvis skuldbeläggs kvinnan ifall hon har blivit våldtagen eftersom hon då ses som smutsig. Att kvinnan blir våldtagen tolkas som att hon inte har gjort tillräckligt för att försvara sig och därför måste hållas ansvarig.⁸¹ I extrema fall, då kollektivet planerar hedersmord på grund av

⁷⁷ Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 772.

⁷⁸ SOU 2018:69, s. 71.

⁷⁹ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 16.

⁸⁰ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 16f; Schlytter och Rexvid (2016), s. 34.

⁸¹ Mahmoudi (2002/02), s. 244; Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 17.

skammen som kvinnan har orsakat, uppfattas det som att familjen amputerar bort en kroppsdel som hotar resten av kroppens överlevnad.⁸²

2.4.5 Även pojkar drabbas

Eftersom kvinnans sexualitet är av central vikt blir oftast kvinnor offer för hedersrelaterat våld och förtryck. Det ska dock påpekas att även män och pojkar drabbas.⁸³ Exempelvis kan pojken utsättas för våld eller förtryck ifall han väljer en flickvän mot föräldrarnas vilja. Pojkar blir även offer för hedersnormerna genom äktenskapstvång och tvång att kontrollera och eventuellt bestraffa sina systrar ifall de missköter sig. Ifall pojken inte uppfyller förväntningarna om kontroll kan han själv drabbas av våld och förtryck. Detta komplicerar alltså diskussionen om heder som brottmotiv eftersom pojken som utför våldet eller förtrycket ibland inte själv står bakom motiven utan agerar utifrån familjeöverhuvudets uppfattning om heder.⁸⁴ När familjen planerar ett hedersbrott väljs ofta unga män eller pojkar ut som gärningsmän och de förväntas ta på sig skulden för brottet. Delvis beror det på att ifall en person under 21 år begår ett brott ska personens ålder särskilt beaktas vid straffmätningen vilket leder till att personen kan dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, enligt 29 kap. 7 § BrB. Sonen offras alltså eftersom exempelvis fadern hade fått ett svårare straff. Dessutom utses pojkar till gärningsmän eftersom det kan vara till skada för familjen ifall fadern, som är familjens försörjare, bestraffas för brottet.⁸⁵

Även pojkar eller män riskerar att utsättas för hedersmord. Vanligtvis sker det när en man olovligen har ingått en relation med en kvinna och mordet utförs då vanligtvis av flickans släkt.⁸⁶ I förhållande till flickor ges dock pojkar ett större handlingsutrymme och mer självständighet.⁸⁷ Pojkar utsätts

⁸² Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 17.

⁸³ Kaldal och Kankaanpää (2015/16), s. 768; SOU 2014:49, s. 213.

⁸⁴ SOU 2018:69, s. 71.

⁸⁵ Schlytter och Rexvid (2016), s. 167.

⁸⁶ Schlytter och Rexvid (2016), s.157.

⁸⁷ Schlytter och Rexvid (2016), s. 35.

inte för lika stark kontroll som flickor och deras oskuld är inte lika avgörande.⁸⁸

2.4.6 Heterosexualitet är normen

Homo-, bi- eller transsexuella familjemedlemmar påverkar i regel familjens heder negativt och blir därmed en belastning.⁸⁹ Det finns därför en överhängande risk för att sådana familjemedlemmar utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.⁹⁰ Den homo-, bi- eller transsexuella dottern eller sonens sexualitet försvårar inte bara det barnets möjlighet till giftermål utan även heterosexuella syskon kan drabbas. Att inte bli gift är inte önskvärt eftersom åtminstone ogifta kvinnor värderas mycket lågt. Homo-, bi- och transsexualitet är tabubelagt och olagligt i många hederskulturella samhällen. Därför riskerar sådana familjemedlemmar att utsättas för förföljelse, utfrysning och grovt våld.⁹¹

2.5 Förlust och återupprättande av heder

Heder kan liknas vid ett ting som man antingen har eller inte. I förhållande till reglerna i hederskoden kan heder både vinnas och förloras.⁹² Eftersom hederskoden består av regler som ses som grundläggande värderingar innebär en släktmedlems brott mot hederskoden att släkten riskerar att förlora sin heder, att hamna i vanheder. En familj som förlorat sin heder ses inte bara som mindre värd utan anses även förtjäna förakt.⁹³

För att hedern ska gå förlorad krävs ett brott mot reglerna i hederskoden. Wikan hävdar dock att vanheder är ett offentligt fenomen eftersom skammen eller vanhedern inte uppstår förrän den blir offentlig. Dessutom beror vanhedern på omgivningens reaktion när ens agerande blir offentligt. För att en släkt ska hamna i vanheder krävs alltså ett brott mot

⁸⁸ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 17.

⁸⁹ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 17.

⁹⁰ SOU 2015:55, s. 49.

⁹¹ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 17f.

⁹² Wikan (2003), s. 65f.

⁹³ Wikan (2003), s. 70.

hedersnormerna, att omgivningen får reda på att brottet begåtts och att den reagerar på ett sätt som utlöser skam för släkten. Vanheder uppstår med andra ord som en följd av omgivningens värderingar och reaktioner på en persons agerande. Ifall omgivningen inte bryr sig om släktmedlemmens normbrott uppstår ingen vanheder.⁹⁴ Hedersnormer handlar till stor del om kvinnlig kyskhet och sexualitet och det är därför vanligt att kvinnor gör sig skyldiga till brott mot hedersnormerna och blir orsaken till släktens vanheder. Risken att hamna i vanheder på grund av en kvinnas beteende är en av orsakerna till att kontrollen över flickan börjar redan när hon är väldigt ung.⁹⁵ Exempel på vanhedrande beteenden för en gift kvinna är att hon har en utomäktenskaplig relation, att hon lämnar sin man eller begär skilsmässa, att hon rymmer med en annan man eller att hon efter sin skilsmässa inleder en sexuell relation med en annan man. Vanhedrande beteende för en ogift kvinna består vanligtvis av att hon har en relation med en man, att hon rymmer med en man eller att hon blir våldtagen eller kidnappad.⁹⁶

Ifall en släkt har hamnat i vanheder specificerar hederskoden vilka åtgärder som måste vidtas för att hedern ska återvinnas.⁹⁷ Återerövrandet av hedern sker genom att hämnd utmäts. I många hederskulturella samhällen tillämpas öga för öga-principen och hämnden som utmäts ska alltså stå i proportion till skadan. Kroppen ses som ett betalningsmedel vilket innebär att hedern kan återvinnas genom att släktmedlemmen som orsakade vanhedern utsätts för kroppsligt lidande.⁹⁸ I de allvarligaste fallen sker hämnden genom hedersmord. För att hedern ska kunna återvinnas genom hedersmord förutsätts en publik av personer som delar ens hedersuppfattning. Genom mordet kastar man av sig skammen i förhållande till publiken. Vanheder både uppstår och försvinner alltså i förhållande till omgivningen.⁹⁹ Hedersmord ses i regel som en sista utväg för att återfå sin heder. Det finns

⁹⁴ Wikan (2003), s. 71f.

⁹⁵ Schlytter och Rexvid (2016), s. 29.

⁹⁶ Schlytter och Rexvid (2016), s. 158.

⁹⁷ Wikan (2003), s. 70.

⁹⁸ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 13.

⁹⁹ Wikan (2003), s. 21.

till slut inget annat val än att mörda släktmedlemmen, trots att offret ofta är gärningsmannens egen dotter eller syster.¹⁰⁰

Eftersom vanheder uppstår som en följd av omgivningens reaktion på ett brott mot hedersnormerna kan personer räddas från hedersbrott genom att omgivningen väljer att inte reagera. Släkten är då inte tvungen att straffa personen.¹⁰¹ Mahmoudi menar att det krävs mer noggranna undersökningar av hur personerna i omgivningen manat på gärningsmannen att utföra bestraffningen och att det finns skäl att betrakta delar av omgivningen som delaktiga i brottet.¹⁰²

Huvudregeln att familjen ska agera mot släktmedlemmen som orsakat vanheder är belagd med undantag. Kollektivet kan välja att blunda för brottet mot hedersnormerna eftersom kärleken till släktmedlemmen är större och viktigare än omgivningens reaktioner.¹⁰³ Hederskulturella samhällen är dock till stor del byggda på tanken att familjens fader eller söner ska återupprätta hedern då den förlorats trots att de inte känner någon skam över det som dottern har gjort. Därför kan fadern ”tvingas” bestraffa dottern eftersom han annars själv kommer att bli straffad av omgivningen. Ifall fadern väljer att inte bestraffa dottern finns det dessutom en stor risk att en annan släktmedlem gör det i hans ställe.¹⁰⁴

2.6 Könsroller

Den hederskulturella familjehierarkin är patriarkal och det är därmed tydligt att en persons kön är en av de mest avgörande faktorerna för personens ställning i familjen.¹⁰⁵ Normerna om hur en pojke respektive en flicka ska bete sig är starkt förankrade i samhället och förväntas följas.¹⁰⁶ Eftersom

¹⁰⁰ Wikan (2003), s. 24.

¹⁰¹ Wikan (2003), s. 72.

¹⁰² Mahmoudi (2002/03), s. 247.

¹⁰³ Jfr. Wikan (2003), s. 70.

¹⁰⁴ Schlytter och Rexvid (2016), s. 34f.

¹⁰⁵ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 14f.

¹⁰⁶ Jfr. Wikan (2003), s. 65.

mannens heder är beroende av rykten om kvinnans sexualitet utgör kön och könsroller en central del av det hederskulturella samhället.

Endast män kan ha heder i hederskulturella samhällen. Kvinnors oskuld och fertilitet utgör kärnan i mannens heder och ifall kvinnorna avviker från normerna i hederskoden kan mannen hamna i vanheder. Därför ligger det i mannens intresse att kontrollera kvinnornas beteende. Det krävs med andra ord en form av aktivitet från män för att de inte ska hamna i vanheder.¹⁰⁷ Istället för heder ska kvinnor ha ”skam i kroppen” vilket är detsamma som att vara ärbar eller hedersam. Att ha skam i kroppen innebär att kvinnan på ett korrekt sätt kan förvalta sin sexualitet efter hederskodens regler. Om hon inte har skam i kroppen riskerar familjen att hamna i vanheder på grund av kvinnans skamlösa beteende.¹⁰⁸ Skam ses som en kvinnlig egenskap och kvinnan förväntas präglas av skammen hon har i kroppen. Till skillnad från männen som förväntas agera för att försvara sin heder är kvinnans passivitet ett tecken på att hon har skam i kroppen. Passiviteten gör att kvinnan sällan har ett eget socialt liv men en aktiv kvinna riskerar att överträda gränserna för sitt handlingsutrymme vilket kan leda till att hon utsätts för våld och ökat förtryck.¹⁰⁹

I regel för alltså kvinnors skamlösa och normbrytande beteende skam över männen. Mannen skäms över kvinnans beteende och över att han inte lyckats kontrollera henne. Männens heder anses därför vara tryggad så länge deras närstående kvinnor har skam i kroppen. Dock finns det en risk att mannens eget beteende för skam över honom ifall han exempelvis inte återupprättar familjens heder efter ett normbrott eller i övrigt agerar mot normerna om manlighet.¹¹⁰ Ett annat exempel på när en mans skam inte orsakas av kvinnor är när han jämförs med en kvinna. Det är nämligen skamfullt för en man att jämföras med en kvinna, främst eftersom kvinnor anses vara maktlösa och mannens egendom. I hederskulturella samhällen är

¹⁰⁷ Schlytter och Rexvid (2016), s. 34.

¹⁰⁸ Wikan (2003), s. 68ff.

¹⁰⁹ Schlytter och Rexvid (2016), s. 34f.

¹¹⁰ Schlytter och Rexvid (2016), s. 191.

dessutom normen om att män inte ska visa svaghet stark och därmed kan jämförelsen med en kvinna medföra dubbel skam för männen. Dels är det skamfullt att jämföras med en kvinna, dels är det skamfullt att skämmas över jämförelsen eftersom det visar svaghet.¹¹¹

För att en kvinna ska få status krävs att hon är oskuld vid äktenskapets ingående och att hon föder pojkar. En kvinna som endast föder flickor har inte högre status än en steril kvinna. Relationen mellan mor och son är speciell på grund av de sociala och kulturella värderingar som råder där kvinnan är uppfostrad som underordnad mannen. En son får därför en annan roll för modern än vad hennes döttrar får. Modern förväntas lära sonen att utöva makt och kontroll över sina systrar och ibland även över henne själv. Genom att mödrarna uppfostrar männen som för vidare de hedersbaserade normerna och värderingarna som kvinnor faller offer för kan mödrarna ses som medskyldiga offer.¹¹²

Pojkar förväntas föra de hedersbaserade normerna vidare. De måste ha kontroll över sina närstående kvinnor och bestraffa dem när hedersnormerna överskrids.¹¹³ Relationen mellan bror och syster blir speciell eftersom kontrollen över systemen är grunden för deras relation. Genom maktförhållandet som uppstår genom kontrollen, lär sig sonen att han är värd mer än dottern och att hon är farlig för familjen eftersom hon kan ödelägga familjens heder. I och med sin uppfostran har brodern lärt sig att han gör något bra när han kontrollerar eller utövar våld mot systemen. Han har lärt sig att hela släkten är beroende av hans kontroll över systemen. I relationen med systemen är det brodern som bestämmer vad som är rätt och fel och hon förväntas anpassa sig efter hans krav. Eftersom pojken lärt sig av sina släktingar att våld, förtryck och kontroll av kvinnor är något positivt finns det en risk att maktpositionen blir identitetsskapande och att beteendet kommer påverka honom i framtida relationer med kvinnor.¹¹⁴

¹¹¹ Schlytter och Rexvid (2016), s. 193.

¹¹² Schlytter och Rexvid (2016), s. 37f.

¹¹³ Schlytter och Rexvid (2016), s. 35.

¹¹⁴ Schlytter och Rexvid (2016), s. 38f.

2.7 Kopplingen mellan heder och våld

I ett förmodernt och hederskulturellt samhälle förväntas mannen försvara sin heder med våld.¹¹⁵ En befogad fundering är varför våld krävs. I sammanhanget är det viktigt att minnas att hedersvåldet utövas som en hämnd för den skam som det normbrytande beteendet har fört över släkten.

Tanken är att balans endast kan uppnås genom hämnd som står i proportion till skadan. Offret ska förnedras på samma sätt som gärningsmannen förnedrades av offrets normbrytande beteende och offret ska känna motsvarande smärta. Det är viktigt att omgivningen kan se denna förödmjukelse eftersom skammen endast försvinner i förhållande till en publik.¹¹⁶ Våldet fyller dessutom en viktig funktion eftersom rädsla uppstår i och med vetskapen om att normbrott följs av fysisk bestraffning. Familjemedlemmarnas incitament att följa hedersnormerna ökar och deras rädsla gör det enklare att upprätthålla hedern.¹¹⁷

I grunden är våldet alltså en form av kompensation för den skada familjen åsamkats. Egentligen hade hämnden lika gärna kunnat utmätas i form av pengar men när kompensationen sker genom våld anses våldet vara en form av ersättning.¹¹⁸ En trolig anledning till att våld används istället för pengar är att det tydligt visar offrets förödmjukelse och att blodsutgjutelse historiskt sett har ansetts vara den ädlaste formen av kompensation.¹¹⁹ En anledning till användningen av våld är även att det framför allt är män som utför det hedersrelaterade våldet. Våldsutövning är nämligen det främsta sättet för män att få kompensation för skammen och samtidigt återupprätta sin manlighet, som är starkt förknippad med våld i hederskulturella samhällen.¹²⁰

¹¹⁵ Schlytter och Rexvid (2016), s. 32.

¹¹⁶ Miller (2006), s. 17f; Wikan (2003), s. 21.

¹¹⁷ Miller (2006), s. 23.

¹¹⁸ Miller (2006), s. 25.

¹¹⁹ Miller (2006), s. 26.

¹²⁰ Schlytter och Rexvid (2016), s. 166 och 192.

Det hedersrelaterade våldet innehåller ofta rituella inslag. Det finns exempel på hedersmord i Sverige där offret har torterats med kokande olja för att sedan huggas ihjäl med åtta knivhugg. Trots att offret redan hade avlidit höggs han sedan ytterligare 13 gånger för att slutligen skalperas.¹²¹ Ibland räcker det således inte att offret dör utan offrets kropp ska dessutom skändas. Detta sker för att visa offrets värdelöshet för omgivningen. Dessutom kan gärningsmannen genom övervåldet bli av med den skamfläck som offrets vanhedrande beteende har framkallat. Skam är en smärtsam känsla och för att bli av med den måste källan till skammen utsättas för smärta, förnedring och förödmjukelse eftersom hämnden ska stå i proportion till skadan.¹²² Ritualiseringen av våldet bör vidare förstås mot bakgrund av det kollektivistiska sammanhang som hedersrelaterat våld och förtryck uppstår i. De rituella inslagen i våldet är ett sätt för gärningsmannen att kommunicera med kollektivet och visa att problemet är löst. Ritualiseringen av våldet har också hävdats ge uttryck för en slags avhumanisering av offret i försök att undvika det moraliska ansvaret för att ha mördat en människa. Avhumaniseringen visas främst genom att olika djurnamn som hund och kackerlacka eller andra kränkande tillmälen används om offret. Genom att jämföra offret med ett djur avlägsnas personen från den moraliska gemenskapen och framställs som en smutsig varelse som förtjänar att behandlas illa.¹²³

¹²¹ Kalmar TR, mål nr B 4146-05, s. 23ff; Schlytter och Rexvid (2016), s. 150.

¹²² Miller (2006), s. 17f; Schlytter och Rexvid (2016), s. 165.

¹²³ Schlytter och Rexvid (2016), s. 166.

3 Det svenska rättsläget

3.1 Inledning

Hedersrelaterat våld och förtryck kan exempelvis ske genom mord, misshandel eller olaga hot som är kriminaliserade gärningar i Sverige. Det innebär att hedersbrott i regel kan beivras på samma sätt som andra fall av brottet ifråga. Frågan är dock om inte hedersmotivet bakom ett brott bör ses som så allvarligt att det krävs ytterligare åtgärder för att göra hanteringen av brottet tillfredsställande ur brottsoffrets perspektiv. Därför ska lagstiftarens åtgärder för att ingripa mot, och förebygga, hedersrelaterat våld och förtryck och domstolarnas dömande över detsamma beskrivas.

3.2 Lagregleringar som kan påverka bedömningen av hedersbrott

3.2.1 Straffvärde

Hedersnormer utgör inte rekvisit i någon brottsbeskrivning vilket innebär att ett hedersmotiv inte är avgörande för brottsrubriceringen. Istället beaktas hedersmotiv i och med fastställandet av straffvärdet som en del av straffmätningen vid påföljdsbestämningen. Utgångspunkten för straffmätningen är att brottet åsätts ett straffvärde som ligger till grund för resten av straffmätningen.¹²⁴ Det är främst i straffvärdebedömningen som ett eventuellt hedersmotiv kan beaktas.

Straffvärdet ska utgöra utgångspunkten för påföljdsbestämningen och ger uttryck för en viss brottslig gärnings grad av förkastlighet.¹²⁵ Straffvärdet är alltså detsamma som brottets svårhet och utgångspunkten för straffvärdebedömningen är gärningsmannens skuld och den skada,

¹²⁴ Ulväng (2005), s. 186.

¹²⁵ Jareborg och Zila (2017), s. 105; Borgeke och Heidenborg (2016), s. 149.

kränkning eller fara som gärningen förorsakat.¹²⁶ Utgångspunkten för straffvärdebedömningen finns i 29 kap. 1 § 2 st. BrB, vars innebörd preciseras genom 29 kap. 2-3 §§ BrB. De två senare bestämmelserna bör alltså snarare ses som komplement än som tillägg till den förstnämnda.¹²⁷ Vid fastställandet av straffet ska proportionalitetsprincipen tillämpas och det kan därför sägas att ju svårare brottet är, desto strängare ska straffet vara.¹²⁸ Av 29 kap. 1 § BrB framgår att straff ska bestämmas efter brottets straffvärde inom ramen för den tillämpliga straffskalan med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning. I 29 kap. 1 § 2 st. BrB förtydligas att rätten vid straffvärdebedömningen ska beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om gärningens konsekvenser samt motivet eller avsikten bakom gärningen. Det ska särskilt beaktas ifall gärningen utgjort ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. 29 kap. 1 § 2 st. BrB innehåller en uttömmande uppräkningslista av omständigheter som ska bedömas av rätten i varje enskilt fall. Det är dessutom inom ramarna för dessa grundläggande omständigheter som försvårande och förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 2-3 §§ BrB ska beaktas.¹²⁹ Det som domstolen kommer fram till genom straffvärdebedömningen kallas för ett *konkret* straffvärde vilket kan ställas i relation till det *abstrakta* straffvärdet som endast utgår från brottets straffskala.¹³⁰ Alltså återspeglar det abstrakta straffvärdet lagstiftarens syn på en viss brottstyps allvarlighet i förhållande till en annan brottstyp, till exempel har mord ett högre abstrakt straffvärde än misshandel på grund av den strängare straffskalan. Det konkreta

¹²⁶ Asp och von Hirsch (1999), s. 151; Jareborg och Zila tycker inte att straffvärdet är identiskt med brottets svårhet, delvis på grund av att "brottets svårhet" är ett begrepp som används på olika sätt. Med tanke på straffvärdebedömningens relevans för uppfyllandet av uppsatsens syfte räcker det dock att konstatera att straffvärdet har med en gärnings skadlighet och gärningsmannens skuld att göra.

¹²⁷ Holmqvist (2019/20), s. 183f.

¹²⁸ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 149; Träskman (2003), s. 175.

¹²⁹ Prop. 2009/10:147, s. 13.

¹³⁰ Friberg (2010/11), s. 713f.

straffvärdet är istället ett uttryck för en konkret brottslig gärnings allvarlighetsgrad som bestäms utifrån faktorerna i 29 kap. 1 § 2 st. BrB.¹³¹

Eftersom uppfattningen om vad ett rimligt straffvärde för ett visst brott är varierar mellan domare, har lagstiftaren varit noggrann med att resultatet av straffmätningen inte ska bero på vilken domare som dömer i det enskilda målet. Detta markeras i lagtexten genom att straffet ska bestämmas utifrån straffskalan och med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning. Vid straffvärdebedömningen ska domstolarna alltså utgå från de principer som utvecklats genom rättspraxis och de allmänna värderingar som uttrycks genom lagstiftningen.¹³² Här får därför underrättspraxis en avgörande roll eftersom den belyser den långa straffmätningstradition som domstolarnas straffvärdebedömningar ska baseras på.¹³³

Av 29 kap. 1 § 2 st. BrB följer att rätten vid straffvärdebedömningen ska beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Föreskriften ska uppfattas i vid mening vilket innebär att i stort sett all slags skada, kränkning eller fara som kan påverka straffvärdet bör beaktas. Gränsen för hur långt bort en skadlig effekt kan ligga för att få beaktas anses vanligtvis dras vid att effekten har subjektiv täckning. Därför kan endast sådan skada, kränkning eller fara som gärningsmannen haft uppsåt till eller, ifall gärningen är straffbelagd även vid oaktsamhet, varit oaktsam inför, beaktas vid straffvärdebedömningen.¹³⁴ Anledningen till uppräknings av skada, kränkning eller fara är att regleringen ska omfatta många olika brottstyper. Exempelvis är skada vanligt vid vålds- och förmögenhetsbrott, kränkning är vanligt vid frids- och ärekränkingsbrott och fara är vanligt vid exempelvis allmänfarliga brott och vissa trafikbrott. Rätten har att bedöma i vilken utsträckning som det skyddade intresset har blivit angripet genom den

¹³¹ Jareborg och Zila (2017), s. 105f; Eftersom det konkreta straffvärdet är mest relevant i sammanhanget är det vad som fortsättningsvis avses med termen ”straffvärde” om inte annat anges.

¹³² Prop. 1987/88:120, s. 78.

¹³³ Jareborg och Zila (2017), s. 127; Borgeke och Heidenborg (2016), s. 149.

¹³⁴ NJA 2014 s. 559, p. 6.

brottsliga gärningen.¹³⁵ Vad som i det enskilda fallet kan anses utgöra skada, kränkning eller fara bestäms av rekvisiten i den tillämpliga brottsbestämmelsen.¹³⁶ Dessutom ska rätten beakta ifall gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv och hälsa eller trygghet till person. Meningen infördes i bestämmelsen för att åstadkomma en straffhöjning för våldsbrott som utgör sådana angrepp. Bestämmelsen omfattar exempelvis gärningar som består av uppsåtligt användande av allvarligt våld eller allvarliga hot. Ett allvarligt angrepp föreligger om brottets straffvärde är minst sex månaders fängelse.¹³⁷

Som det framgår av 29 kap. 1 § 2 st. BrB ska gärningsmannens motiv beaktas vid straffvärdebedömningen. Ifall åklagaren styrker att brottet varit hedersmotiverat kan straffvärdet därför höjas.¹³⁸ Brottsmotiv kan vara av avgörande betydelse för straffvärdebedömningen eftersom två likartade gärningar kan kräva helt olika bedömningar på grund av olika motiv. Dessutom är i regel straffvärdet högre för en planerad gärning än för en impulsiv.¹³⁹ Brott med hedersmotiv är vanligtvis välplanerade och det kan alltså motivera ett högre straffvärde.¹⁴⁰

Straffvärdet har inledningsvis i detta kapitel konstaterats handla om gärningens skadlighet och gärningsmannens skuld.¹⁴¹ De objektiva omständigheterna om vad som har hänt vid brottstillfället handlar om gärningens skadlighet och utgör en naturlig utgångspunkt för straffvärdebedömningen.¹⁴² Dessa objektiva omständigheter måste dock täckas subjektivt för att de ska kunna påverka straffvärdet, vilket följer av täckningsprincipen.¹⁴³ De objektiva omständigheterna måste alltså täckas av gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet och brottsmotiv, vilket gör att

¹³⁵ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 149.

¹³⁶ Ågren, kommentar till 29 kap. 1 § BrB, Lexino; Exempelvis kan skada vid misshandel utgöras av bland annat kroppsskada eller sjukdom.

¹³⁷ Prop. 2009/10:147, s. 40f.

¹³⁸ Kaldal och Kankaanpää Thell (2016/17), s. 368.

¹³⁹ Prop. 1987/88:120, s. 81.

¹⁴⁰ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 45.

¹⁴¹ Jareborg och Zila (2017), s. 105.

¹⁴² Borgeke och Månsson (2018), s. 50; Prop. 1987/88:120, s. 81.

¹⁴³ Ågren m.fl. (2018) s. 103; Asp och von Hirsch (1999), s. 163.

dessa subjektiva omständigheter ibland hävdas vara av större betydelse vid straffvärdebedömningen.¹⁴⁴ Gärningsmannen kan inte hållas ansvarig för en omständighet som inte är subjektivt täckt eftersom straffvärdet ska utgå från vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit och de avsikter eller motiv han eller hon haft.¹⁴⁵ Uppsåt och oaktsamhet är så kallade brottsinterna faktorer vilket innebär att deras existens inte påverkar straffvärdet eftersom något brott inte föreligger utan dem.¹⁴⁶ Däremot kan uppsåtets och oaktsamhetens karaktär och intensitet ha betydelse vid straffvärdebedömningen. Exempelvis ger avsiktssuppsåt normalt högre straffvärde än likgiltighetsuppsåt och medveten oaktsamhet högre än omedveten.¹⁴⁷ Angående brott som bara är straffbara om de begås uppsåtligen kan kravet på subjektiv täckning utgöra ett problem vid straffvärdebedömningen ifall vissa straffvärdehöjande omständigheter inte är täckta av uppsåt. Ett exempel är om en person stjälar en tavla som är värd exempelvis 10 000 kr i tron att den är värd 1000 kr. Straffvärdet påverkas då inte av att tavlan var värd mer än gärningsmannen trodde. Alternativet skulle vara att tänka att uppsåtskravet endast gäller rekvisiten som avgränsar brottet och inte exempelvis värdet av en tavla utan att täckning av oaktsamhet skulle räcka för sådana omständigheter.¹⁴⁸ HD har argumenterat för det första alternativet och konstaterat att endast sådan skada, kränkning eller fara som gärningsmannen haft uppsåt till får beaktas ifall brottet endast är straffbart om det begås uppsåtligen. Ifall gärningen är straffbelagd även vid oaktsamhet räcker det att omständigheten varit täckt av det.¹⁴⁹ För frågan om hedersrelaterat våld och förtryck innebär detta bland annat att gärningsmannen måste ha avsett att återupprätta sin heder genom brottet för att ett straffvärdehöjande hedersmotiv ska ha förelegat. Brotts som begås inom en hederskontext är inte alltid motiverade av heder

¹⁴⁴ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 150.

¹⁴⁵ Borgeke och Månsson (2018), s. 50.

¹⁴⁶ Se mer om brottsinterna faktorer i kap. 3.2.2.

¹⁴⁷ Jareborg och Zila (2017), s. 113.

¹⁴⁸ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 151.

¹⁴⁹ NJA 2014 s. 559, p. 6.

och det är svårt att avgöra vilka brott inom hederskontexten som är hedersmotiverade och inte.¹⁵⁰

Det är i stort sett endast bakåtblickande överväganden som ska ligga till grund för straffvärdet.¹⁵¹ Gärningsmannens person, eventuell tidigare brottslighet eller vad som skett efter brottet saknar i princip betydelse för straffvärdebedömningen. Som det har konstaterats kan inte heller omständigheter utan subjektiv täckning beaktas vid straffvärdebedömningen. Detsamma gäller så kallade aggregerade skadeverkningar, alltså ska det faktum att ett visst brott är ett stort problem ur ett nationellt perspektiv inte påverka straffvärdet hos det enskilda brottet.¹⁵² Trots att omständigheter angående gärningsmannens person, tidigare brottslighet och sådant som skett efter brottet inte är relevanta vid straffvärdebedömningen kan de påverka den slutliga påföljdens omfattning genom de övriga stegen i straffmätningen där gärningsmannens, och inte gärningens, straffvärdighet bedöms.¹⁵³

3.2.2 Försvårande omständigheter

29 kap. 1 § BrB kompletteras av förtydliganden och exempel på vad som utgör försvårande och förmildrande omständigheter i 29 kap. 2 och 3 §§ BrB.¹⁵⁴ Dessa omständigheter ökar respektive sänker brottets straffvärde. Förmildrande omständigheter behandlas i 29 kap. 3 § BrB och en sådan är exempelvis att gärningsmannen provocerats att begå brottet. Om en person i en familj som tillämpar hedersnormer utför en handling som för skam över familjen kan det ses som en brottslegitimerande provokation.¹⁵⁵ Det hade dock inte räknats som en förmildrande omständighet enligt 29 kap. 3 § BrB, eftersom det enligt bestämmelsen ska göras en objektiv bedömning av omständigheten utifrån vilken man ska kunna förstå att gärningsmannen

¹⁵⁰ Jfr. Kaldal och Kankaanpää Thell (2016/17), s. 368.

¹⁵¹ Lernestedt (2011), s. 319.

¹⁵² Asp och von Hirsch (1999), s. 163.

¹⁵³ Prop. 1987/88:120, s. 80; Ågren, kommentar till 29 kap. 1 § BrB, Lexino.

¹⁵⁴ Holmqvist (2019/20), s. 184.

¹⁵⁵ Mahmoudi (2002/03), s. 244.

handlade som han eller hon gjorde.¹⁵⁶ Eftersom förmildrande omständigheter inte tillämpas på grund av att ett brott är hedersmotiverat och uppsatsens syfte inte omfattar nödvändiga åtgärder i strafflindrande riktning kommer förmildrande omständigheter inte att diskuteras mer ingående här. Hedersmotiv beaktas dock ofta som en försvårande omständighet, vilka behandlas i 29 kap. 2 § BrB.

Uppräkningen i 29 kap. 2 § BrB är endast exemplifierande och andra försvårande omständigheter än de som behandlas i bestämmelsen kan föreligga.¹⁵⁷ Att 29 kap. 2 § BrB är exemplifierande och finns för att förtydliga definitionen av straffvärde innebär även att punkterna i 29 kap. 2 § BrB inte behöver vara direkt tillämpliga för att straffvärdet ska öka.¹⁵⁸ De uttryckliga omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB finns för att de är vanliga och särskilt beaktansvärda men en helhetsbedömning av alla aktuella omständigheter ska göras i det enskilda fallet.¹⁵⁹ Förut betonades att de försvårande omständigheterna skulle tillämpas restriktivt på grund av omständigheternas generella formuleringar.¹⁶⁰ Detta gjorde att befintliga omständigheter i försvårande eller förmildrande riktning endast fick ett litet genomslag i straffvärdebedömningen. År 2010 vidgades därför utrymmet att beakta försvårande och förmildrande omständigheter i syfte att öka spännvidden vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet och skärpa straffpraxis.¹⁶¹

Redan genom 29 kap. 1 § 2 st. BrB kan ett hedersmotiv beaktas som en straffvärdehöjande omständighet. Utöver det finns vissa omständigheter i 29 kap. 2 § BrB som kan tillämpas på många fall av hedersrelaterat våld och förtryck. Att den tilltalade utnyttjat någons skyddslösa ställning eller svårighet att värja sig och att brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person är

¹⁵⁶ SOU 2008:85, s. 286.

¹⁵⁷ Prop. 2009/10:147, s. 42.

¹⁵⁸ Holmqvist (2019/20), s. 186.

¹⁵⁹ Jareborg och Zila (2017), s. 114; Borgeke och Heidenborg (2016), s. 182.

¹⁶⁰ Prop. 1987/88:120, s. 84.

¹⁶¹ Prop. 2009/10:147, s. 27f; Jareborg och Zila (2017), s. 116.

försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § 3 och 8 p. BrB. Dessa två omständigheter tar främst sikte på brott som begås mot barn eller i närvaron av barn. Till närståendekretsen som nämns i 29 kap. 2 § 8 p. BrB hör främst barnets föräldrar eller fosterföräldrar och föräldrars sambor men vanligtvis även andra närstående släktingar som mostrar och fastrar. För att brottet ska vara *ägnat* att skada tryggheten och tilliten räcker det att brottet är typiskt sett sådant att barnets trygghet och tillit till den närstående kan skadas.¹⁶² Som det har visats begås hedersrelaterat våld oftast inom familjen och mot barn. Enligt 29 kap 2 § 3 p. BrB kan äldre släktingars våld mot yngre släktingar vara försvårande trots att de yngre släktingarna är över 18 år.¹⁶³ Enligt 29 kap. 2 § 5 p. BrB är det en försvårande omständighet att den tilltalade förmått annan att medverka till brottet genom exempelvis tvång och utnyttjande av personens ungdom, oförstånd eller beroendeställning. Vanligtvis är familjestrukturen i en hederskontext starkt patriarkal och de äldre släktingarna bestämmer över de yngre. Dessutom utförs hedersbrott ofta gemensamt av offrets släktingar. Förutsatt att denna struktur kan bevisas i målet kan den tilltalade anses ha utnyttjat släktingens unga ålder och beroendeställning för att förmå släktingen att medverka till brottet.¹⁶⁴ För personen som förmåtts att medverka kan straffet sättas under brottets minimistraff enligt 23 kap. 5 § BrB.¹⁶⁵ Slutligen är det även vanligt att den tilltalade visar stor hänsynslöshet vid hedersrelaterade våldsbrott vilket gör att 29 kap. 2 § 2 p. BrB om stor hänsynslöshet aktualiseras. Eftersom hänsynslöshet kan tyckas föreligga vid alla brottsliga gärningar måste en *stor* hänsynslöshet bevisas för att hänsynslösheten ska bli en straffvärdehöjande omständighet.¹⁶⁶ Stor hänsynslöshet kan ofta föreligga vid hedersrelaterat våld eftersom våldet ofta innehåller rituella inslag. Det finns en viss överlappning mellan 29 kap. 2 § 2 och 3 p. BrB. Det vill säga mellan att visa stor hänsynslöshet och att utsätta en person i en skyddslös ställning för brott. HD har konstaterat att det faktum att en person utsätter ett skyddslöst barn för våld medför att gärningen är att betrakta som

¹⁶² Borgeke och Heidenborg (2016), s. 185ff.

¹⁶³ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 45f.

¹⁶⁴ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 46.

¹⁶⁵ Se mer om medverkan i kap. 3.2.4.

¹⁶⁶ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 46.

hänsynslös.¹⁶⁷ Det kan alltså föreligga flera försvårande omständigheter angående samma brott. Varken det eller att en försvårande omständighet av stor betydelse föreligger innebär dock att det finns möjlighet att gå över straffbestämmelsens maximistraff. Det framgår av 29 kap. 1 § BrB som anger att straffvärdet ska bestämmas inom ramen för brottets straffskala.

I bedömningen av försvårande omständigheter tas hänsyn till faktorer som kan delas in i *brottsinterna* och *brottsexterna* faktorer. I 29 kap. 2 § BrB sägs att omständigheterna ska beaktas vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp. Det som avses är de brottsinterna omständigheterna, det vill säga sådana omständigheter som är avgörande för brottsrubriceringen. Exempelvis förutsätts orsakad kroppsskada, sjukdom eller smärta för att en person ska dömas för misshandel. Straffvärdet bestäms ofta utifrån sådana brottsinterna omständigheter.¹⁶⁸ Ifall en omständighet beaktats för att gradindela brottet, och därmed höja det abstrakta straffvärdet, kan inte samma omständighet beaktas som en försvårande omständighet för att höja det konkreta straffvärdet. Anta exempelvis att ett misshandelsbrott har skett där den tilltalade visat prov på särskild hänsynslöshet. Brottsrubriceringen kan då enligt 3 kap. 6 § BrB bli grov misshandel. Om hänsynslösheten påverkar brottsrubriceringen på det sättet ska gärningsmannens hänsynslöshet inte också påverka straffvärdet genom att beaktas som en försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § 2 p. BrB. Omständigheter får med andra ord som huvudregel inte dubbelräknas.¹⁶⁹ Undantag kan dock göras om det finns ett så kallat *överbärde*, det vill säga att en försvårande omständighet anses vara så omfattande att vissa delar av den kan beaktas för att avgöra att brottet begåtts, andra delar för att gradindela brottet och resten för att ytterligare öka straffvärdet.¹⁷⁰ Brottsexterna faktorer är sådana omständigheter som påverkar straffvärdebedömningen enligt 29 kap. 1-3 §§ BrB.¹⁷¹

¹⁶⁷ NJA 1992 s. 85.

¹⁶⁸ Jareborg och Zila (2017), s. 112f.

¹⁶⁹ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 45.

¹⁷⁰ Holmqvist (2019/20), s. 184; Friberg (2010/11), s. 718.

¹⁷¹ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 45.

Angående bevisbördan för försvårande omständigheter är de att betrakta som brottsrekvisit vilket innebär att åklagaren måste styrka att omständigheterna föreligger.¹⁷² Åklagaren rekommenderas att åberopa samtliga försvårande omständigheter som anses föreligga redan i gärningsbeskrivningen men det krävs inte. För att domstolen ska kunna beakta omständigheterna måste de dock aktualiseras under rättegången så att den tilltalade kan försvara sig mot anklagelserna.¹⁷³ Att överraskande moment för den tilltalade läggs till grund för domstolens bedömning strider nämligen mot kontradiktionsprincipen.¹⁷⁴

3.2.3 Straffmätning

Straffmätningen genomförs enligt bestämmelserna i 29 kap. BrB och resulterar i ett konkret bötes- eller fängelsestraff. Straffvärdebedömningen är en del av straffmätningen, som även innehåller bedömningar enligt andra bestämmelser än 29 kap. 1-3 §§ BrB. Egentligen kräver en slutlig straffmätning att ett påföljdsval enligt 30 kap. BrB har gjorts men för påföljdsvalet krävs samtidigt att en ungefärlig straffmätning har gjorts. Vid straffmätningen och påföljdsvalet måste rätten alltså växla mellan tillämpning av bestämmelserna i 29 och 30 kap. BrB.¹⁷⁵ Eftersom påföljdsvalet inte omfattas av uppsatsens syfte kommer 30 kap. BrB inte att diskuteras ingående här.

Om straffvärdebedömningen är en bedömning av *gärningens* straffvärdighet kan de övriga delarna av straffmätningen sägas utgå från *gärningsmannens* straffvärdighet.¹⁷⁶ I den mån faktorer om gärningsmannens person, eventuell tidigare kriminalitet och ungdom ska beaktas sker det enligt bestämmelserna i 29 kap. 4, 5 och 7 §§ BrB.¹⁷⁷ Enligt 29 kap. 1 § BrB ska straffet bestämmas utifrån straffvärdet men bedömningen av dessa övriga

¹⁷² Jareborg och Zila (2017), s. 112.

¹⁷³ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 183.

¹⁷⁴ NJA 2003 s. 486.

¹⁷⁵ Jareborg och Zila (2017), s. 123.

¹⁷⁶ Träskman (1999), s. 211; Friberg (2010/11), s. 714.

¹⁷⁷ Prop. 1987/88:120, s. 80.

bestämmelser i 29 kap. BrB kan resultera i att det slutliga straffet avviker från straffvärdet.¹⁷⁸

Enligt 29 kap. 4 § ska rätten i skärpande riktning ta hänsyn till om gärningsmannen tidigare gjort sig skyldig till brott. Ett brott som begås av en person som återfaller i brott har inte ett högre straffvärde än ifall samma brott hade begåtts av en förstagångsförbrytare. Gärningen är alltså inte svårare men återfallet påverkar gärningsmannens straffvärdighet i straffskärpande riktning. Det visar att straff inte enbart bestäms utifrån brottet utan även med beaktande av gärningsmannens person.¹⁷⁹ Genom sitt återfall kan gärningsmannen sägas ha förbrukat den tolerans som rättsväsendet visat honom när han begick sitt första brott.¹⁸⁰ Enligt 29 kap. 4 § BrB ska återfall endast beaktas vid straffmätningen ifall det inte görs vid påföljdsvalet eller genom förverkande av medgiven villkorlig frihet.¹⁸¹ Vid bedömningen av återfallets betydelse ska rätten särskilt beakta den tidigare brottslighetens omfattning, tiden som förflutit mellan brotten och ifall det i det aktuella fallet rör sig om likartad eller om båda fallen gäller särskilt allvarlig brottslighet. Ju allvarligare brottslighet det handlar om, desto färre återfall krävs för att det ska påverka straffmätningen. Eftersom återfall främst ska beaktas genom påföljdsvalet gäller att hänsynstagande av återfall vid straffmätningen sker i sista hand.¹⁸² Det innebär att domstolen bedömer den tidigare brottslighetens påverkan på straffmätningen först då den, genom 30 kap. 4 § BrB, kommit fram till att påföljden ska vara fängelse.¹⁸³

29 kap. 5 § BrB innehåller en uppräkningslista av så kallade billighetsskäl, vilka är omständigheter som hänför sig till gärningsmannens person och som verkar i strafflindrande riktning. Tanken bakom billighetsskälen är att det finns vissa omständigheter som måste beaktas utöver straffvärdet i straffmätningen för att påföljdsbestämningen ska bli korrekt. Beaktandet av

¹⁷⁸ Bäcklund m.fl., kommentar till 29 kap. 1 § BrB, Zeteo.

¹⁷⁹ Träskman (1999), s. 211.

¹⁸⁰ Träskman (1999), s. 216.

¹⁸¹ Enligt 30 kap. 4 § BrB är återfall i brott en faktor som talar för fängelse som påföljd.

¹⁸² Ågren (2013), s. 314.

¹⁸³ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 267.

billighetsskålen anses alltså göra bedömningen av gärningsmannens straffvärdighet mer rättvis.¹⁸⁴ Genom 29 kap. 5 § BrB kan det slutliga straffet bli lägre än straffvärdet men i teknisk mening har billighetsskålen inte med straffvärdet att göra.¹⁸⁵ I förarbeten sägs uppräknningen av billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB vara uttömmande men den sista punkten är generellt formulerad och tillåter beaktande av andra omständigheter som motiverar ett lindrigare straff än straffvärdet. För att inte medföra risker för en oenhetlig praxis eller sociala orättvisor ska bestämmelsen tillämpas restriktivt.¹⁸⁶ På grund av denna restriktivitet ska strafflindring inte utgå som följd av allmänna förändringar av den tilltalades levnadsförhållanden.¹⁸⁷ Billighetsskålen i 29 kap. 5 § BrB har stor betydelse för påföljdsvalet trots att bestämmelsen främst handlar om straffbestämningen. Frågan om vad billighetsskålen har störst betydelse för, har diskuterats av HD men inte besvarats på ett konkret sätt. Den generella slutsatsen som HD kom fram till är att billighetsskålens påverkan på påföljdsvalet minskar ju högre straffvärdet är. Vilket genomslag omständigheten ska få växlar beroende på vilken omständighet som är aktuell.¹⁸⁸ Borgeke och Heidenborg påpekar att detta uttalande ska tolkas med försiktighet eftersom HD inte utvecklade resonemanget närmare.¹⁸⁹

Dessutom ska en brottslings eventuella ungdom beaktas i straffmätningen enligt 29 kap. 7 § BrB. Bestämmelsen tar sikte på personer under 21 år och verkar i strafflindrande riktning på så sätt att personer under 21 år kan dömas till fängelse i högst 14 år. Anledningen till särbehandlingen är att ungdomar drabbas hårdare än personer över 21 år av bestraffning eftersom den stör ungdomens utvecklings- och inlärningsprocess. Därför motverkar bestraffningen ungdomarnas utveckling till ansvarsfulla vuxna. Dessutom motiveras särbehandlingen av att nervsystemet är fullt utvecklat först vid 18 års ålder och att ungdomar därför inte kan förväntas ha full förståelse för

¹⁸⁴ Friberg (2010/11), s. 714f.

¹⁸⁵ Von Hirsch (2001), s. 93.

¹⁸⁶ Prop. 1987/88:120, s. 89f.

¹⁸⁷ Ågren (2013), s. 94.

¹⁸⁸ NJA 2008 s. 359.

¹⁸⁹ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 220.

andras intressen och lidande. Ungdomar har dessutom svårare än vuxna att motstå grupptryck och att kontrollera aggressiva impulser.¹⁹⁰ För att bestämmelsen ska kunna tillämpas krävs ingen bevisning om att den tilltalades ungdom har påverkat handlings sättet. I vissa fall har det visat sig vara oklart hur gammal den tilltalade var när brottet begicks men domstolen får då lägga den mest sannolika åldern till grund för sin bedömning.¹⁹¹ Förarbetena ger ingen anvisning om hur stor straffrabatten för ungdomar ska vara. Enligt Jareborg och Zila bör straffnedsättningen, enligt rådande praxis, vara mellan 85 och 75 procent ifall brottslingen är 15 år. Nedsättningen minskar sedan i takt med att brottslingens ålder ökar. För en person som är 20 år minskas straffet med mellan 20 och 30 procent från det straff en person över 21 år hade fått.¹⁹² Det har konstaterats att unga släktmedlemmar ofta väljs för att utföra hedersbrott på grund av straffnedsättningen i 29 kap. 7 § BrB.¹⁹³

Avslutningsvis ska även begreppet *straffmättningsvärde* nämnas. Begreppets innebörd och omfattning har varit föremål för diskussion och eftersom det inte finns någon legal definition råder det olika uppfattningar om hur begreppet ska tolkas.¹⁹⁴ Straffmättningsvärdets exakta innebörd har låg relevans i detta sammanhang och det kan därför enklast definieras som brottets straffvärde efter att de övriga straffmättningsrelevanta omständigheterna i 29 kap. 4, 5 och 7 §§ BrB har beaktats.¹⁹⁵ Detta innebär att straffmättningsvärdet troligtvis är detsamma som straffvärdet i mål som gäller vuxna förstagångsförbrytare där billighetsskäl inte aktualiseras.¹⁹⁶

3.2.4 Medverkan

Det hedersrelaterade våldet och förtryckets kollektiva prägel innebär att många släktmedlemmar vanligtvis deltar i planeringen och utförandet av

¹⁹⁰ Jareborg och Zila (2017), s. 155.

¹⁹¹ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 252.

¹⁹² Jareborg och Zila (2017), s. 158.

¹⁹³ Se kap. 2.4.5.

¹⁹⁴ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 267; Jareborg och Zila (2017), s. 106.

¹⁹⁵ Ulväng (2005), s. 186 (fotnot 84).

¹⁹⁶ Ågren (2013), s. 313.

hedersbrott. Reglerna om medverkan kan därför bli relevanta för att alla ansvariga ska straffas. I Sverige regleras ansvar för personer som medverkat till brott i 23 kap. 4-5 §§ BrB. Istället för att straffbelägga medverkan i varje enskild straffbestämmelse, som i vissa andra länder, behandlas alltså medverkan i Sverige genom en allmän reglering som täcker alla brottsbalksbrott.¹⁹⁷

Enligt 23 kap. 4 § 2 st. BrB kan medverkan ske genom medhjälp eller anstiftan. I bestämmelsen skiljs gärningsmannen från den som främjat gärningen men inte direkt utfört den. Den som uppfyller brottsrekvisiten är gärningsman, den som förmått annan att utföra brottet är anstiftare och den som på ett annat sätt har främjat gärningen med råd eller dåd är medhjälpare. Alla tre omfattas av termen medverkande.¹⁹⁸ Flera personer kan dock samtidigt ses som gärningsmän genom så kallat medgärningsmannaskap när ingen av personerna uppfyller brottsdefinitionen ensam men de gör det tillsammans. Varje person svarar då som medgärningsman för den skada de gemensamt orsakat och det behöver inte styrkas vem som orsakat vilken del av skadan. Det krävs dock att personerna handlat i samförstånd.¹⁹⁹ Enligt 23 kap. 4 § 3 st. BrB bedöms varje medverkande efter det uppsåt eller den oaktsamhet som den personen haft. Huvudregeln är att alla straffas inom den straffskala som hade gällt för den som utfört brottet ensam.²⁰⁰

Anstiftan till brott sker genom att en person förmår en annan att begå ett brott genom psykisk påverkan. Det krävs varken vilseledande eller övertalning. Medhjälp bestäms istället negativt utifrån kraven på anstiftan. Alltså gör en person sig skyldig till medhjälp till brott genom att främja den brottsliga gärningen på ett sätt som inte utgör anstiftan. Medhjälp kan exempelvis ske genom att skjutsa gärningsmannen till brottsplatsen.²⁰¹ Det gemensamma mellan anstiftan och medhjälp är att personen har försökt

¹⁹⁷ Jareborg (2001), s. 397.

¹⁹⁸ Johansson m.fl. (2019), kommentar till 23 kap. 4 § BrB, s. 17.

¹⁹⁹ Asp m.fl. (2013), s. 432; Johansson m.fl., kommentar till 23 kap. 4 § BrB, s. 19.

²⁰⁰ Johansson m.fl. (2019), kommentar till 23 kap. 4 § BrB, s. 24.

²⁰¹ Johansson m.fl. (2019), kommentar till 23 kap. 4 § BrB, s. 5.

främja den brottsliga handlingen. Gärningen måste inte faktiskt ha underlättat brottets genomförande för att utgöra straffbar medverkan, vilket gör att åklagaren inte behöver bevisa medverkanshandlingens påverkan på händelseförloppet.²⁰² Både anstiftan och medhjälp kan kopplas till hedersrelaterad brottslighet eftersom det visats att en släkts vanheder uppstår som en följd av omgivningens reaktion på en släktings beteende och våld används för att återupprätta hedern.²⁰³ Negativa reaktioner från personer i omgivningen kan påverka en släktmedlem att straffa släktmedlemmen som orsakat skammen. Dessutom kan omgivningens reaktioner få släktmedlemmar att utsätta den aktuella fadern för påtryckningar om att straffa sin familjemedlem för skammen den orsakat. I båda fallen orsakas gärningsmannens agerande till stor del av psykisk påverkan och personerna i omgivningen och slakten borde teoretiskt sett kunna straffas för anstiftan till brott. Ibland bedöms anstiftan som mer allvarligt än gärningsmannaskap och anstiftansgärningen kan ha ett högre straffvärde än den brottsfullbordande gärningen. Att gärningsmannaskap bedöms som mer allvarligt än anstiftan verkar vara ovanligt. Oftast tycks dock gärningsmannens och anstiftarens gärningar ha samma straffvärde.²⁰⁴ Det har även visats att hedersrelaterade brott i regel utövas kollektivt och är planerade.²⁰⁵ Att andra släktingar än den som utför den fullbordande delen av brottet hjälper till att planera gärningen kan ses som ett främjande av den brottsliga gärningen. Främjande genom medverkan som inte utgör anstiftan kan leda till straffansvar för medhjälp till brott enligt 23 kap. 4 § BrB. Generellt sett är straffvärdet för medhjälp till brott lägre än det av andra medverkansformer.²⁰⁶

I 23 kap. 5 § BrB föreskrivs att ifall en person har förmåtts att medverka till brott genom exempelvis tvång, missbruk av personens ungdom eller beroendeställning kan straffet för den personen sättas under vad som är stadgat för brottet och i ringa fall ska personen inte dömas. Bestämmelsen

²⁰² Ågren m.fl. (2018), s. 162.

²⁰³ Wikan (2003), s. 71f.

²⁰⁴ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 157.

²⁰⁵ SOU 2018:69, s. 69ff.

²⁰⁶ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 155.

gäller även personer som endast medverkat i mindre mån. Ifall någon har påverkats i den mån att 23 kap. 5 § BrB blir tillämplig är det i regel en försvarande omständighet enligt 29 kap. 2 § 5 p. BrB för den påverkande personen.²⁰⁷ Äldre släktingar förmår ofta yngre släktingar att medverka vid hedersrelaterade brott och vanligtvis ges inget val.²⁰⁸ En anledning till utnyttjandet av ungdomar har visats vara att straffnedsättningen i 29 kap. 7 § BrB tillämpas vid straffmätningen av brott begångna av personer under 21 år.²⁰⁹ Straffet för ungdomen som förmåtts att medverka kan sänkas genom tillämpning av 23 kap. 5 § BrB både på grund av att medverkan frammanats genom tvång och genom missbruk av personens ungdom. För att 23 kap. 5 § BrB ska tillämpas måste det bevisas att mer än en person har deltagit i brottet.²¹⁰

3.3 Domstolarnas uppmärksammande av hedersmotiv

3.3.1 HovR över Skåne och Blekinge mål nr B 334-13

Målet handlar om ett mord på en kurdisk kvinna som hennes bror åtalades och dömdes för. Kvinnan och hennes bror hade tagits från Sverige till Irak där kvinnan blev bortgift. Hon återvände sedan till Sverige och lämnade sin make. Inom kort återkom även brodern till Sverige. Ur förhör framgick det att kvinnan levde under hedersförtryck och att hon försökte bryta sig loss och leva som svenska kvinnor. Hon placerades i en jourfamilj och fick sedan en egen lägenhet genom socialtjänsten, i vilken hon bodde när hon mördades. Kvinnans mor tyckte inte det var acceptabelt att dottern bodde med en familj som var utsedd av socialtjänsten eftersom hon var tvungen att tänka på sitt rykte. Modern uppgav också för socialtjänsten att hennes dotter

²⁰⁷ Johansson m.fl. (2019), kommentar till 23 kap. 5 § BrB, s. 2.

²⁰⁸ Åklagarmyndighetens handbok (2006), s. 46.

²⁰⁹ Schlytter och Rexvid (2016), s. 167.

²¹⁰ Asp m.fl. (2013), s. 457.

inte kunde tillåtas göra saker som gick mot familjens kulturella normer. Dotterns avståndstagande från hederskulturen gav henne dåligt rykte bland sina landsmän i området. Offrets halvsystem hävdade att familjen var präglad av hedersnormer och att brodern ofta hade haft synpunkter på sin avlidna systers levnadssätt. Exempelvis hade brodern hotat att döda henne när hon hade varit ute och festat. Han hade även hotat och misshandlat hennes före detta pojkvän. Innan offrets död hade brodern regelbunden kontakt med familjens far som bodde i Irak.²¹¹ Brodern förnekade brottet och menade att det inte fanns något hedersmotiv som skulle få honom att mörda sin syster. Ifall heder var motivet fanns det många i systemens omgivning som hade tydligare motiv än han.²¹²

Mordet skedde genom ett omfattande våld som måste ha tagit några minuter att genomföra. Offret hade drygt 100 skarpkantade skador som var utplacerade över hela kroppen och troligtvis hade orsakats med knivar och en sax.²¹³ Både TR och HovR fann att brodern var skyldig till mordet och brottets straffvärde ansågs motsvara fängelse på livstid. Straffet i TR blev dock 8 års fängelse på grund av broderns låga ålder. HovR valde att sänka straffet till 4 års slutet ungdomsvård.²¹⁴

I sin bedömning av brottsmotivet anslöt sig HovR till TR:s bedömning och menade att brottet begåtts som en reaktion på offrets vilja att själv bestämma över sitt liv och att motivet var att återupprätta familjens heder.²¹⁵ I många förhör framgick det att personer i kvinnans familj och omgivning levde efter hedersnormer som hon tog avstånd ifrån. I TR beskrev en sakkunnig från Polismyndigheten hedersrelaterat våld och förtryck i generella drag.²¹⁶ I sin bedömning av skuldfrågan konstaterade TR att mordet hade genomförts med ett hedersmotiv. Konsekvenserna av motivets

²¹¹ Lunds TR mål nr B 2126-12, s. 10f och 39.

²¹² Lunds TR mål nr B 2126-12, s. 11f.

²¹³ Lunds TR mål nr B 2126-12, s. 23ff.

²¹⁴ HovR över Skåne och Blekinge mål nr B 334-13, s. 5ff; Lunds TR mål nr B 2126-12, s. 45f.

²¹⁵ HovR över Skåne och Blekinge mål nr B 334-13, s. 4.

²¹⁶ Lunds TR mål nr B 2126-12, s. 26.

föreliggande förklarades inte uttryckligen men det går att utläsa att det var en försvårande omständighet. Hur hedersmotivet förhöll sig till övriga försvårande omständigheter angående dess påverkan på straffvärdet förklarades inte. Det beskrevs inte hur domstolen kom fram till att brottet motiverades av heder utan det konstaterades snarare som en självklarhet, möjligtvis eftersom utredningen tydligt visade att hedersnormerna var viktiga för familjen.²¹⁷

3.3.2 Göta HovR mål nr B 1536-15

En man dömdes för att ha misshandlat och hotat sin syster. HovR fastställde TR:s dom.²¹⁸ Anledningen till misshandeln var att systemen var vardagligt klädd i shorts och t-shirt hemma. När brodern såg henne började han skrika på henne för att få henne att byta till mer passande kläder. Systemen lydde honom inte vilket fick honom att slå henne på axeln, dra i hennes hår och ge henne en örfil. Han höll tag i hennes hår och drog henne till hennes rum. Inne i rummet slog han henne med sitt bälte flera gånger. Vidare hällde han ett glas vatten på henne för att hon skulle lugna sig och slängde en pyjamas på henne med hotet att han skulle döda henne ifall hon inte tog på sig den. Systemen svarade att hon inte tänkte ta på sig den och brodern slog henne då ännu mer. Attacken avslutades med att brodern drog på systemen pyjamasen över de kläder hon hade på sig. En av systemens tänder gick sönder av misshandeln.²¹⁹

Brodern erkände en del av åtalet för misshandel och menade att systemen hade provocerat honom. Han erkände att han hade slagit systemen i huvudet och på kroppen och klämt hårt runt hennes armar. På grund av detta och att systemens uppgifter var trovärdiga och stämde överens med utredningen om skadorna fann TR brodern skyldig till misshandel och olaga hot.²²⁰

²¹⁷ Lunds TR mål nr B 2126-12, s. 44f.

²¹⁸ Göta HovR mål nr B 1536-15, s. 1ff.

²¹⁹ Eksjö TR mål nr B 635-15, s. 3ff.

²²⁰ Eksjö TR mål nr B 635-15, s. 3ff.

TR drog slutsatsen att detta tveklöst var ett fall av hedersrelaterat våld. Dessutom ansågs många försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § BrB vara tillämpliga på misshandeln. Att brottet var hedersrelaterat sågs troligtvis som en försvårande omständighet men det förklarades inte i domen. Motivet verkade anses föreligga som en följd av att vissa försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § BrB var uppfyllda. Heder nämndes endast en gång i domen trots att brottet ansågs vara ett tveklöst fall av hedersrelaterat våld.²²¹ Det gavs ingen förklaring på hur TR definierade hedersbegreppet eller vilka omständigheter i det aktuella fallet som gjorde att brottet var hedersrelaterat. Inte heller hade åklagaren angett i sin gärningsbeskrivning att brottet var hedersrelaterat. Som det har visats utgör dock det faktum att åklagaren inte nämner motivet i sin gärningsbeskrivning inget hinder för domstolen att anse att motivet föreligger, så länge det aktualiseras och bevisas under rättegången. Rekommendationen är dock att åklagaren anger alla aktuella försvårande omständigheter i gärningsbeskrivningen.²²²

3.3.3 Svea HovR mål nr B 9315-17

I målet mördade mannen ”X” sin sysling ”Y”. Mordet genomfördes med många vittnen under en fiskeresa. X och Y hamnade i bråk och efter att de hade särats åt av de andra i rummet högg, skar eller stack X med en sax mot Y:s hals så att han förblödde. X förnekade att han uppsåtligt hade dödat Y, utan menade att skadan hade uppstått av en olyckshändelse.²²³

Åklagaren menade att X mördade Y på grund av en osämja mellan de två som handlade om att Y vägrade att agera mot sin fru och sina döttrar, som X och andra släktingar ansåg hade betett sig olämpligt. Enligt Y:s fru bestod det olämpliga beteendet i att Y:s döttrar hade umgåtts med några pojkar under ett valborgsfirande. X medgav att döttrarnas beteende var en faktor som hade orsakat osämjan mellan honom och Y. Det framkom även att många släktingar engagerat sig i frågan och X såg problemet med döttrarna

²²¹ Eksjö TR mål nr B 635-15, s. 8.

²²² Jareborg och Zila (2017), s. 112.

²²³ Falu TR mål nr B 2009-17, s. 3ff.

som en familjeangelägenhet. Åklagaren menade att detta innebar att mordet var hedersrelaterat. Trots vissa invändningar från X kom HovR fram till att osämjan hade sin grund i att Y inte ville agera mot sin fru och döttrar.²²⁴

Vidare tog domstolen ställning till ifall mordet hade skett på grund av denna osämja och därmed var hedersmotiverat. Ingen av de närvarande vittnena hade förstått vad bakgrunden till bråket var och HovR menade att det var enkelt att anta att bråket rörde osämjan angående Y:s döttrar. Vidare hävdade dock domstolen att dådet framstod som impulsstyrt snarare än planerat och att X och Y hade träffats flera gånger sedan osämjan mellan dem uppstod men att de aldrig hade bråkat. Därför ansåg HovR att den dödande skadan lika väl kunde ha uppstått som en reaktion på Y:s attack som på grund av den hedersrelaterade osämjan. HovR tyckte alltså inte att det hade bevisats att mordet på Y var hedersrelaterat.²²⁵ På grund av angreppsättet kom HovR ändå fram till att X hade haft uppsåt att döda Y och han dömdes därför för mord.²²⁶

I detta fall kunde alltså HovR inte konstatera att ett hedersmotiv fanns trots att familjen tillämpade hedersnormer och att gärningsmannen och offret hade en hedersbaserad konflikt sedan tidigare. Hedersaspekten uppmärksammades dock noggrant. Exempelvis noterade HovR att det inte finns någon enhetlig definition av hedersrelaterat våld och formulerade en definition av begreppet som användes vidare i avgörandet.²²⁷ HovR gjorde dessutom en noggrann prövning av ifall det förelåg ett hedersmotiv men kom fram till att det inte gjorde det. Brottet kan mycket väl ha varit hedersmotiverat men eftersom det inte styrktes dömdes troligtvis HovR rätt. På grund av detta beaktades hedersaspekten inte vid straffvärdebedömningen.

²²⁴ Svea HovR mål nr B 9315-17, s. 8ff.

²²⁵ Svea HovR mål nr 9315-17, s. 11.

²²⁶ Svea HovR mål nr 9315-17, s. 13.

²²⁷ Svea HovR mål nr 9315-17, s. 9.

3.3.4 HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17

Målet handlade om en gift kvinna som hade en otrohetsaffär med en annan man. Problemet började med att kvinnan inte längre ville träffa mannen hon varit otrogen med. Mannen lade då ut bilder på sig själv och kvinnan på sociala medier för att bilderna skulle spridas till kvinnans familj. På grund av detta kidnappades och mördades mannen av kvinnan och hennes familj.²²⁸ Kvinnan agerade lockbete genom att få mannen att träffa henne. När han var med henne kom kvinnans släktingar ut från bilar för att kidnappa och mörda honom.²²⁹

Åklagaren hävdade att mordet genomfördes för att återupprätta familjens heder och HovR konstaterade att hedersbegreppet saknar en klar definition. Trots avsaknaden av en tydlig definition menade HovR att mycket talade för att familjemedlemmarnas syn på heder hade fått dem att genomföra brottet. HovR noterade även att kvinnan tidigare hade försökt lämna sin make men att hennes bröder hade motsatt sig det vilket talade för att familjen tillämpade hedersnormer. Familjemedlemmarna hade dessutom talat med varandra i telefon om bilderna som hade publicerats och hävdade att de förstörde hedern vilket inte kunde accepteras. HovR ansåg sammanfattningsvis att hedersmotivet var en viktig anledning till att brottet begicks.²³⁰ Även TR fokuserade på det potentiella hedersmotivet och kopplade det till händelseförloppet. Forskaren Rexvid berättade om hederskontexter som sakkunnig och TR utgick från hans uppgifter i sitt handskande med hedersbegreppet.²³¹ I sin straffvärdebedömning konstaterade TR att det fanns många försvårande omständigheter men hedersmotivet nämndes inte som en av dem. TR verkar dock ha kommit fram till att ett hedersmotiv fanns. Möjligtvis nämndes inte hedersmotivet eftersom det fanns andra försvårande omständigheter som gjorde att straffet ändå inte kunde bli lindrigare än fängelse på livstid. Domen hade dock blivit

²²⁸ HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17, s. 19 och 50.

²²⁹ HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17, s. 50f.

²³⁰ HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17, s. 45ff.

²³¹ Gävle TR mål nr B 922-16, s. 142f.

tydligare ifall hedersmotivet uttryckligen hade tagits med bland de försvårande omständigheterna eftersom det nu är osäkert ifall TR menade att ett hedersmotiv förelåg. HovR lade större vikt vid hedersmotivet och beaktade det som en försvårande omständighet vid straffvärdebedömningen med koppling till 29 kap. 1 § 2 st. BrB.²³²

Vanligtvis är det kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck på grund av otrohetsaffärer. Därför avviker detta fall från huvudregeln. Det är oklart varför inte kvinnan dödades men i förhöret med Rexvid berättade han om ett fall då en flicka skonades på grund av att hon hjälpte till att lösa problemet hon hade orsakat genom sin relation och om ett fall där en man hade foton och filmer på en kvinna men mannen dödats istället för kvinnan.²³³ I utredningen i det aktuella fallet går det att utläsa att pappan inte ville att hans dotter skulle utsättas för våld och han ville att hennes makes familj skulle lämna henne ifred. Pappan ville att hela familjen skulle flytta till en annan stad för att undvika maken och hans familj.²³⁴ Familjens val att låta kvinnan leva utgjorde alltså troligtvis ett svek mot kvinnans make och hans familj.

3.3.5 Göta HovR mål nr B 2449-18

En man dömdes för mordförsök efter att ha skurit sin fru med ett rakblad och knivhuggit henne i ryggen och bröstet. Attacken orsakade bland annat hål i lungan med luft- och blodansamling i lungsäcken som var livshotande. Gärningsmannen hade väntat utanför fruns arbetsplats och attackerat henne när hon kom ut. Hans uppsåt att döda henne ansågs vara tydligt eftersom han inte avslutade attacken förrän en utomstående person slog honom med en plank.²³⁵

²³² HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17, s. 52.

²³³ Gävle TR mål nr B 922-16, s. 134f.

²³⁴ Gävle TR mål nr B 922-16, s. 114.

²³⁵ Göta HovR mål nr B 2449-18, s. 4.

Enligt HovR begicks brottet med ett hedersmotiv. Mannen försökte alltså bevara eller återupprätta sin heder genom att vanställa fruns ansikte.²³⁶ Kort innan brottet hade gärningsmannen skrivit till parets son att han skulle vanställa ansiktet på den som försökte vanställa hans heder.²³⁷ HovR ansåg att hedersmotivet gjorde brottet särskilt allvarligt och trots att det inte nämndes uttryckligen går det att förstå att HovR såg motivet som en försvårande omständighet vid straffvärdebedömningen.²³⁸ HovR presenterade visserligen ingen definition av hedersbegreppet men i och med att gärningsmannen gjorde det han tidigare hade hävdad att han skulle göra om någon hotade hans heder var ändå HovR:s resonemang om hedersmotivet rimligt. TR gjorde ingen utläggning om det potentiella hedersmotivet. Meddelandena från gärningsmannen till sonen står med i domen men TR tycks inte ha ansett att de bevisade att brottet var hedersrelaterat. TR uppmärksammade alltså inte brottets hedersaspekt alls, trots att den var tydlig och gärningsmannen hade klargjort att han skulle ta till våld för att skydda sin heder. Vad brottet mot mannens heder bestod i är inte helt klart men det hade troligtvis att göra med att frun hade flyttat från deras gemensamma boende, anmält mannen för misshandel och fått ett skyddat boende.²³⁹

3.3.6 HovR för Västra Sverige mål nr B 3151-18

En flicka hade träffat en pojke som hade en annan religiös bakgrund än hennes familj. När hon berättade om pojken blev hennes mor arg och aggressiv och försökte övertala dottern att sluta träffa honom. Mamman skrev till pojken i dotterns namn och misshandlade sin dotter för att få slut på relationen.²⁴⁰

TR kom fram till att målsägandens uppgifter var trovärdiga och de fick ligga till grund för avgörandet. I försök att få relationen med pojkvännen att

²³⁶ Göta HovR mål nr B 2449-18, s. 6.

²³⁷ Skaraborgs TR mål nr B 1468-18, s. 13f.

²³⁸ Göta HovR mål nr B 2449-18, s. 5f.

²³⁹ Skaraborgs TR mål nr B 1468-18, s. 4.

²⁴⁰ Alingsås TR mål nr B 522-17, s. 7f.

upphöra tog modern dotterns mobil och dator ifrån henne. Föräldrarna hindrade dottern från att gå hemifrån och lät syskonen kontrollera henne. När dottern ändå lyckades komma i kontakt med pojkvännen på sociala medier och mamman såg det tog hon tag i dotterns hår och dunkade huvudet i väggen, rev henne i ansiktet och slog mot hennes ansikte och kropp. Modern lämnade sedan rummet men kom tillbaka och satte sig över dottern för att riva sönder hennes tröja och ta på henne. Modern sade att hon skulle göra dottern så ful att ingen skulle vilja ha henne.²⁴¹ Både TR och HovR kom fram till att åtalet var styrkt och att mamman skulle dömas för misshandel.²⁴²

Både TR och HovR såg det som ett hedersrelaterat brott. Det hedersrelaterade motivet sågs som en försvårande omständighet.²⁴³ HovR fastställde till stora delar domen från TR och gjorde ingen utläggning angående hedersaspekten. Dock förklarade inte heller TR något om hedersmotivet och varför det ansågs föreligga. I gärningsbeskrivningen hävdades brottet ha varit hedersrelaterat men av domen framgår det inte att varken målsäganden eller något av vittnena har nämnt hedersaspekten. TR konstaterade ändå att brottet var hedersmotiverat. Möjligtvis ansåg TR att motivet var självklart men i och med avsaknaden av en vedertagen definition av hedersbegreppet hade en förklaring av innebörden av hedersmotivet och varför det konstaterades föreligga i detta fall gjort domen tydligare.

3.4 Slutsatser angående rättsläget

Angående straffvärdet kan sägas att de objektiva omständigheterna har konstaterats vara en naturlig utgångspunkt för bedömningen men i och med kravet på subjektiv täckning får de subjektiva omständigheterna ofta en större betydelse för det slutliga resultatet.²⁴⁴ En person kan bara straffas för

²⁴¹ Alingsås TR mål nr B 522-17, s. 4 och 8.

²⁴² HovR för Västra Sverige mål nr B 3151-18, s. 3.

²⁴³ HovR för Västra Sverige mål nr B 3151-18, s. 4.

²⁴⁴ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 150.

de omständigheter som har subjektiv täckning och ifall gärningsmannens avsikt att återupprätta sin heder inte bevisas kan det inte beaktas som en straffvärdehöjande omständighet.

I flera av domstolsavgörandena ansågs ett försvårande hedersmotiv föreligga. Domstolarna är dock genomgående förteguna om vilken vikt som hedersmotivet tillmäts i straffvärdebedömningen. Eftersom värdet av övriga försvårande omständigheter inte heller skrivs ut i domen särbehandlas inte hedersmotiv utan det är mer troligt att domstolen anser att resonemang om vilken konkret effekt olika omständigheter har på straffvärdet inte behövs i domen. Att hedersmotivets effekt på straffvärdet inte förklaras påverkar dock förutsebarheten som blir låg, vilket är dåligt ur brottsofferperspektivet eftersom det då är otydligt hur straffet ändras av ett hedersmotiv.²⁴⁵ Förutom en förklaring av hedersmotivets påverkan på straffvärdet, saknas ofta en förklaring av hedersbegreppets innebörd och hur domstolen kommit fram till att brottsmotivet varit att återupprätta heder. Även detta har negativa konsekvenser för rättssäkerheten eftersom förutsebarheten minskar ifall olika domstolar använder olika definitioner av heder i sina avgöranden. När domstolen inte resonerar om huruvida ett brott haft ett hedersmotiv utan endast nämner motivet i påföljdsbedömningen kan domstolens slutsats om hedersmotivet närmast framstå som slumpartad vilket också är dåligt ur rättssäkerhetssynpunkt. Möjligtvis kan det antas finnas en någorlunda korrekt allmän uppfattning om vad hedersrelaterat våld är. Detta gör dock inte att domstolarna ska kunna undvika att förklara hur hedersbegreppet definieras och varför motivet föreligger i det enskilda fallet. En sådan utveckling skulle innebära en risk ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom domstolarnas ståndpunkt då kräver mindre stöd i utredningen och hedersmotiv kan anses föreligga för att omständigheterna tyder på det, snarare än att de bevisar det.

Åtminstone två av de redovisade avgörandena kan kopplas till reglerna om medverkan som tidigare redogjorts för. I Svea HovR mål nr B 9315-17 om

²⁴⁵ Se kap. 1.3.

X som mördade sin syssling Y fann rätten att något hedersmotiv inte förelåg. Det stod dock klart att de inblandade levde i en hederskontext och att X och Y hade en hedersbaserad dispyt. Ifall Y hade gjort som X ville och bestraffat sina döttrar skulle X kunnat ha ses som medverkande till brottet genom anstiftan. Hans påtryckningar mot Y syftade till att Y skulle utföra brott mot sina döttrar.²⁴⁶ Medverkansreglernas betydelse var större i HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17 där medhjälp till mord aktualiserades mot vissa av de tilltalade som hade haft en mindre roll i brottets genomförande. Kvinnan, vars före detta pojkvän mördades, dömdes av HovR för medhjälp till mord eftersom hon hade lockat fram offret som sedan kidnappades och mördades. Det var ett uppsåtligt främjande av de brottsliga gärningarna.²⁴⁷ Åtalet för medhjälp till mord mot två av de andra tilltalade ogillades dock eftersom det inte kunde styrkas att de tilltalade var medvetna om vilka gärningar deras olika ageranden hade främjat. Med andra ord kunde deras uppsåt inte styrkas.²⁴⁸

²⁴⁶ Domen förklarar visserligen inte hur Y förväntades bestraffa sina döttrar men det är rimligt att utgå från att bestraffningen hade utgjort brott.

²⁴⁷ HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17, s. 7.

²⁴⁸ HovR för Nedre Norrland mål nr B 821-17, s. 8f.

4 Förslag på förändringar

4.1 Kriminalisering

Förändringar som kan krävas för att göra hanteringen av hedersrelaterade brott tillfredsställande för brottsoffret bör ske genom lag för att skapa en skillnad i praktiken. Lagändringar kan i förlängningen bidra till att ändra domstolarnas förhållningssätt till hedersmotiv i rättspraxis. Det är straffrättsliga lagändringar som är aktuella och därför ska först förutsättningarna för kriminalisering beskrivas. Straffrättssystemet kan inledningsvis delas in i tre nivåer för att tydliggöra vad kriminalisering handlar om. Den första nivån rör kriminalisering och ligger på lagstiftningsnivå, den andra nivån gäller påföljdsbestämning och ligger på domstolsnivå och den sista nivån om verkställighet ligger på administrativ myndighetsnivå.²⁴⁹ Detta avsnitt handlar endast om den första nivån.

Genom att kriminalisera en gärning gör lagstiftaren att motarbetandet av gärningen blir en angelägenhet för hela samhället och inte bara för gärningens offer.²⁵⁰ Kriminaliseringen innebär att gärningen eller beteendet förbinds med ett straffhot i syfte att påverka befolkningen till att undvika beteendet och styra dess handlande i önskvärd riktning.²⁵¹ En grundläggande princip, *ultima ratio*, är att kriminalisering ska användas i så liten utsträckning som möjligt och helst endast som sista utväg eller för de mest förkastliga gärningarna. Principen verkar vara oomstridd och är uppställd för att skydda individens negativa frihet eftersom kriminalisering syftar till att avhålla individen från ett visst beteende. Besträffning måste dessutom ses som statens mest ingripande sanktion, vilket talar för att kriminalisering ska ske i liten utsträckning.²⁵² Lernestedt påpekar även att den restriktiva tillämpningen av kriminalisering motiveras av

²⁴⁹ Jareborg (1995), s. 20.

²⁵⁰ Lernestedt (2010), s. 121.

²⁵¹ Jareborg (1995), s. 20; Asp m.fl. (2013), s. 34.

²⁵² Lernestedt (2003), s. 15; Jareborg (2001), s. 63.

samhällshänsyn eftersom en överkriminalisering underminerar straffrättens fördömande budskap.²⁵³

Kriminalisering fyller ett allmänpreventivt syfte genom avskräckning och moralbildning. Utan ett sådant syfte sägs kriminalisering vara otänkbar. Gällande avskräckning ska tanken att bli bestraffad avskräcka människor från att genomföra den kriminaliserade gärningen.²⁵⁴ Avskräckningens funktion kan dock diskuteras eftersom brott begås trots straffhoten. Samtidigt avstår förvisso många människor från brott även om straffhot inte existerar vilket är ett uttryck för kriminaliseringens allmänpreventiva verkan genom dess moralbildande effekt på befolkningen.²⁵⁵ Straffhoten bildar ett slags moralförbud som innebär att lagen ska följas och som leder till en vanemässig laglydnad.²⁵⁶ Jareborg menar att kriminalisering även syftar till att kommunicera samhällets värderingar.²⁵⁷ Att kriminalisera är alltså ett sätt för staten att visa vilka beteenden som inte är förenliga med den önskvärda sociala ordningen. Kriminalisering har därför en symbolisk funktion och är ett verktyg genom vilket politiska budskap kan kommuniceras.²⁵⁸

Anledningen att beteenden kriminaliseras är i regel antingen att beteendet är vanligt förekommande eller att det är särskilt allvarligt. Beteenden kan kriminaliseras på grund av frekvens eftersom ett oönskat beteende är mer skadligt om det ökar i frekvens. Aggregerade skadeverkningar av ett visst vanligt förekommande beteende kan alltså motivera kriminalisering.²⁵⁹ Beträffande andra beteenden sker kriminalisering oberoende av frekvens om det är särskilt klandervärt.²⁶⁰ Sådana gärningar orsakar alltid straffrättsligt relevant skada medan den förstnämnda gruppen gärningar endast orsakar

²⁵³ Lernestedt (2003), s. 16.

²⁵⁴ Asp m.fl. (2013), s. 34; Lernestedt (2010), s. 123.

²⁵⁵ Asp m.fl. (2013), s. 34.

²⁵⁶ Ågren m.fl. (2018) s. 20.

²⁵⁷ Jareborg (1995), s. 21.

²⁵⁸ Asp m.fl. (2013), s. 35.

²⁵⁹ Lernestedt (2010), s. 121f.

²⁶⁰ Exempelvis mord i 3 kap. 1 § BrB.

sådan skada om de utförs ofta. I stort sett alla kriminaliserade gärningar kan placeras någonstans på den skalan.²⁶¹

Konstitutionella regler och principer som är knutna till straffrätten begränsar möjligheten att kriminalisera.²⁶² De konstitutionella reglerna medför att straffrättsliga regler vanligtvis måste tillkomma som lag och att det finns begränsningar i vad som kan kriminaliseras eftersom de konstitutionella reglerna har företräde vid konflikt. Exempelvis måste kriminalisering av yttranden ske enligt regeringsformens (RF) föreskrifter för att inte strida mot den grundlagsskyddade yttrandefriheten i 2 kap. 1 § RF.²⁶³ Principerna som ger stöd för kriminaliseringsbegränsningar är av varierande slag. De flesta, exempelvis retroaktivitetsförbudet och täckningsprincipen, blir främst aktuella vid bestraffningen medan andra, som exempelvis ultima ratio, har mer tydligt med kriminalisering att göra. Legalitetsprincipen är betydelsefull vid utformningen av straffbestämmelser eftersom den innebär att straff inte kan ådömas utan lagstöd. Legalitetsprincipen framgår bland annat av 2 kap. 10 § RF. Principen ökar förutsebarheten och fungerar därför som en rättssäkerhetsgaranti. Legalitetsprincipen utgörs av många komponenter och krav. Av störst betydelse i sammanhanget är det så kallade *obestämdhetsförbudet* som innebär att straffbestämmelser måste vara bestämda till sin utformning. Förbudet innebär med andra ord ett krav på begriplighet och precision.²⁶⁴ Fler kriminaliseringsbegränsningar upptäcks genom en motsatstolkning av Lernestedts fyra positiva krav för kriminalisering. Han menar att godtagbar kriminalisering måste skydda ett skyddsvärt intresse²⁶⁵, riktas mot beteende som kan orsaka skada, riktas mot beteende med viss närhet till det skyddsvärda intresset och kunna förmodas vara effektiv.²⁶⁶ Kriminalisering som inte uppnår kraven är inte godtagbar.²⁶⁷ Som ytterligare stöd för att kriminalisering ska ske i sista hand

²⁶¹ Lernestedt (2010), s. 121f.

²⁶² Lernestedt (2003), s. 96.

²⁶³ Asp m.fl. (2013), s. 38.

²⁶⁴ Asp m.fl. (2013), s. 45f.

²⁶⁵ Skyddsvärt enligt lagstiftaren, jfr. Lernestedt (2003), s. 166.

²⁶⁶ ”Effektiv” definieras som ett straffbuds förmåga att fullgöra sina uppgifter, se Lernestedt (2003), s. 312.

²⁶⁷ Lernestedt (2003), s. 352.

finns en allmän presumtion om att gärningar inte ska kriminaliseras. För att kriminalisering ska vara acceptabel måste presumtionen först motbevisas.²⁶⁸ Jareborg har sammanfattat kraven för kriminalisering i tio principer, varav vissa ännu inte har nämnts. Exempelvis tydliggör han att kriminaliseringar måste vara generella och avse en brottstyp snarare än enskilda individer eller gärningar och att brottstyperna måste vara begripliga och tydligt definierade.²⁶⁹ Att majoriteten av den svenska befolkningen inte tillämpar hedersnormer, och att kriminaliseringen därmed främst kommer att träffa vissa grupper av människor, utgör inte ett hinder för att kriminalisera hedersrelaterad brottslighet. Det är naturligt att en kriminalisering innebär ett olika stort hinder för olika grupper av befolkningen.²⁷⁰

Jareborg har beskrivit olika straffrättssystem genom att skilja på en defensiv respektive en offensiv straffrättsmodell. Den defensiva modellen handlar om att rättssäkerhet är viktigare än brottsprevention. Enligt den defensiva modellen är det inte en straffrättslig uppgift att bidra till att lösa samhälleliga och sociala problem.²⁷¹ Den offensiva modellen är utformad som en motpol till den defensiva modellen och finns inte i praktiken men exemplifierar en icke önskvärd straffrätt. Enligt den offensiva modellen handlar kritiken mot straffrätten om att den är ineffektiv snarare än om att den brister i rättssäkerhet. Den offensiva modellen kännetecknas av att straffrättsliga ingripanden kan ske som en förstahandslösning och att skada eller fara inte är nödvändiga krav för att ett beteende ska kriminaliseras. Sammanfattningsvis handlar den offensiva modellen om ett samhälle med en låg grad av rättssäkerhet där kriminaliseringar är enkla att få till stånd. Den defensiva modellen har en stark ideologisk ställning men Jareborg hävdar att dess dominans håller på att försvagas.²⁷² Lernestedt tillägger att det finns en utbredd åsikt om att det kriminaliserade området har blivit för stort och med koppling till Jareborgs modeller menar han att lagstiftaren idag, ”i oroande stor utsträckning”, har ett offensivt förhållningssätt. Ultima

²⁶⁸ Asp m.fl. (2013), s. 40f.

²⁶⁹ Jareborg (2001), s. 63; Asp m.fl. (2013), s. 53.

²⁷⁰ SOU 2018:69, s. 90; Lernestedt (2013), s. 337f.

²⁷¹ Jareborg (1995), s. 24ff; Forsman (2013), s. 305.

²⁷² Jareborg (1995), s. 26ff.

ratio-principen tycks alltså inte efterlevas fullständigt utan kriminalisering används ibland som en förstahandsåtgärd.²⁷³

4.2 Förslagen på förändringar

4.2.1 En särskild straffbestämmelse

Genom Dir. 2019:43 tillsattes en utredning i syfte att komplettera det befintliga arbetet om hedersrelaterat våld och förtryck och undersöka hur beteendet bör hanteras straffrättsligt. Utredningen är ännu inte färdig men dess huvudsakliga uppgift är att ta ställning till om det behövs en särskild straffbestämmelse för hedersmotiverade brott. Dessutom ska utredaren ge förslag på hur en sådan bestämmelse bör formuleras.²⁷⁴

Av januariavtalet²⁷⁵ följer att hedersrelaterat våld och förtryck ska bekämpas med strängare straff och mer kunskap. Ett led i det arbetet är att brott med hedersmotiv ska ha en egen brottsrubricering. Riksdagen har tidigare ställt sig bakom Justitieutskottets betänkande om att införa en sådan särskild straffbestämmelse och i Dir. 2019:43 citeras betänkandet för att motivera den föreslagna kriminaliseringen. Det nämns att en egen brottsrubricering skulle bidra till att markera allvaret i hedersbrott och att rubriceringen skulle omfatta många olika gärningar, varav majoriteten redan är straffbelagda. Genom en särskild straffbestämmelse om hedersbrott kan dessutom tvångsmedel användas oftare i fall av hedersrelaterat förtryck, vilket är viktigt för att skydda inblandade barn. Eftersom dagens straffrättssystem främst är inriktat på enskilda gärningar anses allvaret sällan uppmärksammas i ett systematiskt och upprepat kränkande beteende som utgörs av många gärningar, som var för sig inte alltid är tillräckligt svåra för att bestraffa. Det samlade beteendets straffvärde anses alltså försummas enligt dagens system. Justitieutskottet menar därför att en särskild

²⁷³ Lernestedt (2003), s. 351; Lernestedt (2010), s. 62; Asp m.fl. (2013), s. 41.

²⁷⁴ Dir. 2019:43, s. 1.

²⁷⁵ Den sakpolitiska överenskommelsen mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna.

brottsrubricering borde utformas med de grova fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a § BrB som förebild.²⁷⁶ Syftet med de grova fridskränkingsbrottens utformning är att markera det samlade allvaret i brottsliga gärningar som tillsammans utgör en systematisk kränkning av den personliga integriteten.²⁷⁷ Ett krav för att kunna åtala en person för brott enligt 4 kap. 4 a § 1 st. BrB är att det förekommit flera brottsliga gärningar som riktat sig mot samma offer som är, eller har varit, en närstående person till den tilltalade. Trots att gärningsmannens beteende består av gärningar som är kriminaliserade i sig ska dessa, enligt 4 kap. 4 a § BrB, bedömas som en helhet utifrån rekvisitetet att var och en av gärningarna utgjort en del av en upprepad kränkning av offrets personliga integritet.²⁷⁸

I SOU 2018:69 konstaterades det finnas svårigheter med att införa en särskild straffbestämmelse om hedersbrott. Svårigheterna handlade exempelvis om hur avgränsningen angående vilka gärningar och personer som ska omfattas av bestämmelsen ska göras, men även om att bestämmelsen måste formuleras så brett att det är tveksamt om en särskild straffbestämmelse är den bästa lösningen. Dessutom finns det risk för konkurrens- och avgränsningsproblem eftersom en särskild straffbestämmelse om hedersbrott i många fall lär överlappa grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4 a § BrB. Den sista invändningen handlade om att hedersbegreppet hade behövt ges en tydlig och avgränsad definition direkt i straffbestämmelsen för att den inte ska strida mot legalitetsprincipen.²⁷⁹ Trots dessa invändningar skrivs det vidare i kommittédirektivet att det är viktigt att samhället reagerar kraftfullt mot sådant kränkande beteende som hedersrelaterat våld och förtryck utgör och att en särskild straffbestämmelse skulle markera hedersbrottslighetens allvar.²⁸⁰

²⁷⁶ Dir. 2019:43, s. 3f; Bet. 2017/18:JuU14, s. 80.

²⁷⁷ Prop. 2012/13:108, s. 8.

²⁷⁸ Träskman och Wennberg (2019), kommentar till 4 kap. 4 a § BrB, s. 2ff.

²⁷⁹ Dir. 2019:43, s. 4; SOU 2018:69, s. 96.

²⁸⁰ Dir. 2019:43, s. 4f.

Den föreslagna straffbestämmelsen syftar alltså främst till att fånga upp sådant förtryck som idag i regel inte leder till åtal. Troligtvis anses de allvarligaste hedersbrotten i form av exempelvis mord och misshandel kunna motverkas genom den befintliga lagstiftningen.

4.2.2 En särskild straffskärpningsgrund

I kommittédirektivet som föranledde SOU 2018:69 skrevs det att hedersmotiv kan beaktas som en försvårande omständighet vid straffvärdebedömningen men att det går att ifrågasätta hur väl 29 kap. 2 § BrB träffar brott med hedersmotiv med tanke på bestämmelsens generella formulering. Utredningen tillsattes därför delvis för att ta ställning till om det krävs en särskild straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § BrB angående hedersmotiverade brott.²⁸¹

I SOU 2018:69 konstaterades hedersrelaterad brottslighet vara ett stort samhällsproblem och en särskild straffskärpningsgrund ansågs därför behövas. Genom att införa hedersmotivet som en uttrycklig försvårande omständighet menade utredningen att chanserna att motivet uppmärksammas av domstolarna ökar. Det faktum att hedersmotiv redan kan beaktas genom 29 kap. 1 § BrB utgör inte hinder för att införa en uttrycklig straffskärpningsgrund om hedersmotiv i 29 kap. 2 § BrB.²⁸²

Enligt den föreslagna formuleringen på en straffskärpningsgrund i SOU 2018:69 ska en försvårande omständighet föreligga när motivet för ett brott varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Den som har förmåtts att medverka till ett hedersbrott men själv inte agerat utifrån ett hedersmotiv, träffas inte av straffskärpningsgrunden. Detta följer av 23 kap. 4 § BrB som föreskriver att varje medverkande ska bedömas utifrån det uppsåt som kan läggas den personen till last. Genom att orden ”familj” och ”släkt” skrivs ut i bestämmelsen tydliggörs det att den endast omfattar sådan kollektivt präglad

²⁸¹ Dir. 2017:25, s. 12.

²⁸² SOU 2018:69, s. 82ff.

heder som kännetecknas av att familjens anseende anses styras av familjemedlemmarnas handlande.²⁸³ Legalitetsprincipen måste också beaktas vid utformandet av en särskild straffskärpningsgrund. Principen är viktigast för frågan om en person kan dömas till straffrättsligt ansvar men även inom påföljdsområdet har principen betydelse. Inom påföljdsområdet gör legalitetsprincipen exempelvis att det måste finnas straffskalor och tydliga påföljdsregler som domstolarna ska följa. Att legalitetsprincipen inte är av lika avgörande betydelse inom påföljdsområdet visas bland annat genom att de försvårande omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB är exemplifierande och generellt formulerade. Eftersom hedersmotiv redan kan beaktas som en försvårande omständighet genom 29 kap. 1 § BrB, gör en uttrycklig straffskärpningsgrund om hedersmotiv i 29 kap. 2 § BrB främst att rättsläget blir mer förutsebart. Åtminstone om det framgår vilka fall som kan omfattas av den nya straffskärpningsgrunden. En uttrycklig definition av ”heder” anses inte behöva formuleras i straffskärpningsgrunden på grund av legalitetsprincipen underordnade betydelse inom påföljdsområdet.²⁸⁴

Det påpekas i utredningen att uppräkningsen i 29 kap. 2 § BrB är tänkt att exemplifiera de vanligaste omständigheterna som kan åberopas som försvårande. Det kan därför ses som märkligt att utöka uppräkningsen med en punkt om hedersmotiv som har ett snävt tillämpningsområde. Trots att det finns ett värde i att behålla uppräkningsen i 29 kap. 2 § BrB begränsad och allmänt hållen, anses hedersmotivet vara av så viktig betydelse för straffvärdebedömningen att omständigheten måste framgå uttryckligen i lagtexten.²⁸⁵

I sin artikel berör Kaldal och Kankaanpää Thell frågan om huruvida en särskild straffskärpningsgrund borde införas. De hävdar att en uttrycklig straffskärpningsgrund för hedersmotiv kan vara befogad ifall omständigheten inte beaktas tillräckligt enligt den gällande regleringen. Det som talar emot att införa straffskärpningsgrunden är svårigheten i hur man

²⁸³ SOU 2018:69, s. 92f.

²⁸⁴ SOU 2018:69, s. 89f.

²⁸⁵ SOU 2018:69, s. 88.

ska förhålla sig till gärningar som begås inom en hederskontext men utan ett hedersmotiv och att gärningar måste utgöra brott för att träffas av straffskärpningsgrunden. I dagsläget kan det nämligen vara svårt att kvalificera vissa typer av hedersrelaterat förtryck som brott och straffskärpningsgrundens effektivitet kan därför ifrågasättas. Svårigheten att rättsligt precisera vad som utgör en hederskontext påpekas också.²⁸⁶ Gissningsvis skulle Kaldal och Kankaanpää Thell ha liknande synpunkter på förslaget om en särskild straffbestämmelse för hedersmotiverade brott.

²⁸⁶ Kaldal och Kankaanpää Thell (2016/17), s. 368.

5 Utvärdering av förslagen

5.1 Inledning

Här ska förslagen från det föregående kapitlet utvärderas utifrån brottsoffrets behov och kriminaliseringens ramar för att utreda vilket förslag som bör införas ifall lagstiftaren och domstolarnas hantering av hedersbrott inte är tillfredsställande, eller ifall det finns möjlighet och anledning att göra hanteringen mer tillfredsställande genom något av förslagen. Först ska förslagen ställas i relation till det som framförts om kriminalisering. Utifrån definitionen av kriminalisering²⁸⁷ är det nämligen inte korrekt att hävda att införandet av en straffskärpningsgrund utgör kriminalisering. Straffskärpningsgrunden gör inte att tidigare tillåtna gärningar beläggs med straff, utan skärper enbart straffet för redan befintliga brott. Att införande av en särskild straffbestämmelse utgör kriminalisering är däremot tydligt. Straffbestämmelsen är tänkt att omfatta många gärningar som redan är kriminaliserade, men även relativt lindriga kränkningar som idag troligtvis inte skulle leda till bestraffning. Detta innebär dock inte att kraven för kriminalisering är irrelevanta för införandet av en särskild straffskärpningsgrund. Med tanke på att en straffskärpningsgrund också är en ingripande åtgärd, trots att den inte straffbelägger nya gärningar, kommer kraven för kriminalisering användas som utgångspunkt i utvärderingen av båda förslagen.

Genom lagförslagen tydliggörs det som tidigare nämnts om kulturens påverkan på straffrätten.²⁸⁸ Hedersrelaterat våld och förtryck har sin grund i kulturella föreställningar som skiljer sig avsevärt från det som, med en generell formulering, är den svenska kulturen. Lagstiftaren och domstolarnas avståndstagande från hedersrelaterat våld och förtryck är positivt men visar även att svenska värderingar ska gälla i Sverige och att

²⁸⁷ Att belägga en gärning med straff, se kap. 4.1.

²⁸⁸ Se kap. 2.2.

kulturella fenomen som hedersmotiv, som i vissa länder legitimerar brott, inte respekteras här.

5.2 Strävan efter en defensiv straffrätt

Med koppling till Jareborgs framställning om defensiv och offensiv straffrätt har bland andra Lernestedt och Jareborg själv hävdade att straffrätten idag har blivit relativt offensiv. Det innebär att kriminalisering tas till i större utsträckning än vad som är önskvärd och att ultima ratio-principens ställning har försvagats. Om man utgår från att den defensiva straffrättsmodellen är eftersträvansvärd²⁸⁹ borde kriminalisering vara en sista utväg. Därför bör hedersbrottsproblematiken i första hand lösas med mindre ingripande åtgärder än kriminalisering genom en särskild straffbestämmelse. En särskild straffskärpningsgrund är en sådan mindre ingripande åtgärd i och med att den inte medför att fler gärningar blir brottsliga. Dock är den huvudsakliga anledningen till förslaget om en särskild straffbestämmelse att kunna bestraffa relativt lindriga gärningar som tillsammans utgör en allvarlig kränkning, vilket inte kan ske genom en straffskärpningsgrund. Båda förslagen syftar visserligen till att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, men i och med att förslagets angreppssätt är olika är det inte helt enkelt att se dem som alternativ till varandra. Därför är det svårt att benämna straffskärpningsgrunden som ett mindre ingripande alternativ till den särskilda straffbestämmelsen. Trots att förslagen inte är utbytbara mot varandra avseende deras inverkan på rättsläget är en särskild straffskärpningsgrund det rimligaste alternativet om straffrätten ska vara defensiv i och med att den inte utgör kriminalisering. En särskild straffskärpningsgrund är även ett bättre alternativ än en särskild straffbestämmelse ur rättssäkerhetssynpunkt. Det är nämligen svårt dels att säkerställa att alla kränkande gärningar i ett åtal för det föreslagna hedersbrottet varit hedersmotiverade, dels att tydliggöra vilka gärningar som omfattas av bestämmelsen. Bestämmelsen hade därför minskat

²⁸⁹ En rimlig utgångspunkt i en rättsstat eftersom rättssäkerhet är ett centralt värde enligt den defensiva straffrättsmodellen, se kap. 4.1.

förutsebarheten. Både för brottsoffret och gärningsmannen är förutsebarhet önskvärd och det är dessutom en central del av den defensiva straffrättsmodellen.²⁹⁰

5.3 Krav för att kriminalisera

Lernestedts fyra krav för att kriminalisering ska vara godtagbar är att den måste skydda ett skyddsvärd intresse, riktas mot beteenden som orsakar skada, riktas mot beteenden med viss närhet till det skyddsvärda intresset och dessutom kunna förmodas motverka beteendena på ett effektivt sätt.²⁹¹ Kriminaliseringskraven är mest relevanta i förhållande till förslaget om en särskild straffbestämmelse men det finns även anledning att bedöma det andra förslaget utifrån kraven på grund av dess kriminaliserande karaktär.

Båda förslagen är ämnade att stärka skyddet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Förutsatt att det kan definieras som ett ”intresse” är det skyddsvärd i Sverige enligt lagstiftaren. Dessutom är båda förslagen riktade mot beteenden som orsakar skada, trots att förslagen till viss del riktar sig mot olika beteenden. Båda förslagen handlar enbart om gärningar som begås med ett hedersmotiv. Det är otydligt exakt vilka ageranden som kommer omfattas av den föreslagna straffbestämmelsen men det handlar om beteenden som orsakar skada med koppling till hedersrelaterat våld och förtryck. Den särskilda straffskärpningsgrunden är tänkt att omfatta gärningar som begås med hedersmotiv som är kriminaliserade i dagsläget och under förutsättning att dagens brott kan orsaka skada är båda förslagen godtagbara enligt de tre första punkterna.

Angående förslagets effektivitet finns det däremot vissa tveksamheter. Då Kaldal och Kankaanpää Thell kommenterade det föreslagna införandet av hedersmotiv som en särskild straffskärpningsgrund lyftes argument som talar mot att förslaget borde införas. De hävdade exempelvis att

²⁹⁰ Se kap. 1.3 och 4.1.

²⁹¹ Se kap. 4.1.

hederskontexten är svårdefinierad och att det är svårt att avgöra när gärningar som begås inom en hederskontext är hedersmotiverade.²⁹² Svårigheterna är tydliga men borde rimligtvis föreligga i lika hög grad med den nuvarande regleringen av straffvärdebedömningen, enligt vilken hedersmotiv inte uttryckligen omfattas av lagtexten men likväl kan ses som en försvårande omständighet. Kaldal och Kankaanpää Thell menade möjligen att motiv som inte kan definieras enkelt och tydligt inte bör införas i lag som en uttrycklig omständighet av relevans för straffvärdet. Troligtvis tycker de att en oklar straffskärpningsgrund angående hedersmotiv bidrar till en minskad förutsebarhet, eftersom det kan framstå som otydligt vilka gärningar som kan omfattas av bestämmelsen. Att bestämmelsen inte kan tillämpas på ett rättssäkert sätt talar för att den troligtvis inte kan motverka hedersbrott på ett effektivt sätt. Dessutom kan straffskärpningsgrundens effektivitet ifrågasättas med hänsyn till att hedersmotiv redan kan beaktas som en försvårande omständighet. Kanske medför bestämmelsen därför inte någon skillnad. Kaldal och Kankaanpää Thell hävdade visserligen att en anledning att införa straffskärpningsgrunden är att hedersmotiv inte beaktas i tillräckligt stor utsträckning enligt den nuvarande regleringen, vilket hävdas i SOU 2018:69.²⁹³ Eftersom den särskilda straffskärpningsgrunden inte utgör kriminalisering, innebär dock inte brister i effektivitet att förslaget inte kan införas. Med andra ord måste inte påståendet från SOU 2018:69 om att hedersmotiv idag inte beaktas i tillräckligt stor utsträckning bevisas, för att förslaget ska kunna införas.

Även straffbestämmelsens effektivitet kan ifrågasättas. Visserligen är planen att bestämmelsen ska rikta sig mot upprepade kränkningar vars sammanlagda straffvärde ofta försummas enligt dagens rättsläge, men troligtvis kan inte den föreslagna utformningen av bestämmelsen lösa problemet på ett effektivt sätt. För att gärningar ska kunna angripas med bestämmelsen måste gärningarna vara hedersmotiverade och kränkande gärningar kan alltså inte ingå i ett åtal för det framtida hedersbrottet för att

²⁹² Jfr. kap. 4.2.2.

²⁹³ Se kap. 4.2.2.

de sker i en hederskontext. Det måste istället bevisas att alla de kränkande gärningarna, vars genomförande troligtvis kan vara svårt att beskriva på ett tydligt sätt, har begåtts med ett hedersmotiv. Ifall det höga beviskravet i brottmål ska upprätthållas kommer det sannolikt meddelas få domar där gärningsmannen fälls för alla gärningar som omfattas av åtalet. Denna bevisvårighet angående hedersmotivet bakom relativt lindriga kränkningar gör att straffbestämmelsen troligtvis kommer att brista i effektivitet vilket innebär att det kan ifrågasättas ifall den planerade kriminaliseringen uppfyller Lernestedts fyra krav för godtagbar kriminalisering.

5.4 Legalitetsprincipen och avgränsning av hedersbegreppet

För att inte strida mot legalitetsprincipen måste både en särskild straffskärpningsgrund och en särskild straffbestämmelse ha tydliga formuleringar som tydliggör vilka fall som omfattas av bestämmelserna. Ett införande av den föreslagna straffskärpningsgrunden lär dock inte minska förutsebarheten eftersom hedersmotiv kan beaktas som en försvårande omständighet idag. Domstolens tillvägagångssätt för att utreda om ett hedersmotiv föreligger lär därför inte förändras på grund av ett införande av den särskilda straffskärpningsgrunden. Att införa hedersmotiv som en uttrycklig försvårande omständighet lär istället klargöra rättsläget och därmed öka förutsebarheten. Ett betydande problem med hedersbegreppet är svårigheten i att definiera vilka gärningar som kan motiveras av heder men en straffskärpningsgrund påverkas inte av det eftersom den, teoretiskt sett, kan göras gällande mot alla befintliga brott. I SOU 2018:69 konstaterades det att hedersbegreppet inte behöver definieras i lagtexten men att straffskärpningsgrundens tillämpningsområde måste tydliggöras. Många tänkbara fall av hedersmotiverad brottslighet omfattas av den föreslagna bestämmelsen genom dess generella formulering och det är tydligt att den endast avser sådan kollektiv heder som är aktuell i denna uppsats.²⁹⁴

²⁹⁴ Se kap. 4.2.2.

Domstolarnas hantering av hedersbegreppet är idag ofta undermålig på grund av att domstolen ibland varken klargör varför ett hedersmotiv anses föreligga eller hur den definierar ”heder”. Det finns inget som talar för att det skulle förändras i och med ett införande av den särskilda straffskärpningsgrunden vilket är problematiskt eftersom förutsebarheten blir lidande när det är oklart hur domstolen avgör att ett hedersmotiv föreligger. Möjligtvis ska inte problemet överdrivas eftersom det i många fall är tydligt att brottet är hedersmotiverat men samtidigt är det viktigt ur brottsofferperspektivet att det tydliggörs vilka omständigheter som påverkar straffvärdet och hur det avgörs att omständigheterna föreligger eftersom det ökar rättssäkerheten.

En särskild straffbestämmelse är föremål för större problem eftersom legalitetsprincipen är viktigare gällande den, än vad den är gällande en straffskärpningsgrund.²⁹⁵ Därför måste bestämmelsen vara förutsebar genom att den anger vilka beteenden som kan leda till bestraffning. Det är dock oklart hur en avgränsning ska kunna göras gällande vilka ageranden som ska omfattas av bestämmelsen och dessutom måste hedersbegreppet definieras direkt i lagbestämmelsen.²⁹⁶ Av Dir. 2019:43 framgår det att bestämmelsen ska motverka ett upprepat och systematiskt kränkande beteende och det är tydligt att ett sådant kränkande beteende kan bestå av många olika slags handlingar. Enligt legalitetsprincipen måste handlingarna som kan leda till bestraffning anges i straffbestämmelsen, vilket orsakar problem eftersom det våld och förtryck som utövas med hedersmotiv kan ta många former och utgöra många olika brott. Det finns med andra ord en risk att delar av det som kan utgöra hedersrelaterat våld och förtryck kommer att falla utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Ifall nya beteenden ska kriminaliseras genom bestämmelsen måste dessutom dessa definieras på ett tydligt sätt. Att definiera hedersbegreppet på ett tydligt och kortfattat sätt låter sig inte göras, men likväl krävs även en sådan definition för att bestämmelsen inte ska strida mot legalitetsprincipen. En särskild straffbestämmelse om

²⁹⁵ Se kap. 4.2.2.

²⁹⁶ Se kap. 4.2.1.

hedersbrott, som den är tänkt att formuleras, lär alltså vara negativ för förutsebarheten. Däremot kan en särskild straffbestämmelse bidra till en ökad upprättelse för brottsoffret ifall fler av de hedersmotiverade gärningarna som begås kan bestraffas genom bestämmelsen. Genom införandet av bestämmelsen görs det tydligt att hedersmotiverad brottslighet ses som särskilt allvarlig och kanske är ett införande av straffbestämmelsen därför inte något negativt ur brottsofferperspektivet. Det straffrättsliga skyddet mot hedersbrott ökar oavsett om bestraffningen genom bestämmelsen är förutsebar eller inte. Dessutom kan förutsebarheten delvis anses öka både för offer och förövare genom ett införande av bestämmelsen eftersom det tydliggörs att fler gärningar som begåtts med hedersmotiv leder till bestraffning. Bestämmelsen kan alltså förmedla ett budskap om att alla gärningar²⁹⁷ som begås med ett hedersmotiv kan bestraffas och att gärningarna därför bör undvikas. Trots detta kan ett införande av bestämmelsen inte sägas vara positivt ur en rättssäkerhetsaspekt i och med definitionssvårigheterna som gör bestämmelsen svår att formulera i enlighet med legalitetsprincipen. Ett införande av en otydlig straffbestämmelse går alltså emot reglerna om kriminalisering. Det ska påpekas att ett förslag på en straffbestämmelse ännu inte har formulerats och möjligtvis kan den tillsatta utredningen lösa problemen som framförts här. I nuläget tycks det dock inte vara möjligt att uppfylla målen med straffbestämmelsen och samtidigt följa reglerna för kriminalisering och uppfylla brottsoffrets krav på förutsebarhet.

5.5 Förslagets symboliska funktion

Förslagen har delvis politiska och symboliska syften. Den särskilda straffbestämmelsen motiveras i kommittédirektivet med argumenten att det är viktigt att samhället reagerar kraftfullt mot hedersrelaterat våld och förtryck och att en straffbestämmelse mot hedersbrott skulle markera brottens allvar.²⁹⁸ Syftet bakom den planerade kriminaliseringen är alltså delvis att utpeka hedersbrotten som förkastliga för allmänheten. Att

²⁹⁷ Med inslag av våld eller förtryck.

²⁹⁸ Se kap. 4.2.1.

kriminalisera enbart för att förmedla politiska budskap överensstämmer inte med kraven för kriminalisering. Eftersom den planerade straffbestämmelsen om hedersbrott ska straffbelägga gärningar som idag vanligtvis inte kan beivras, är dock förmedling av politiska budskap inte förslaget enda syfte. Det finns en avsikt att förändra rättsläget och den eventuella lagändringen skulle därför inte bli rent symbolisk, i bemärkelsen att den inte medför någon teoretisk förändring.

Att införa hedersmotiv som en uttrycklig straffskärpningsgrund fyller en symbolisk funktion eftersom hedersmotiv redan idag kan beaktas som en försvårande omständighet. I SOU 2018:69 ansågs en uttrycklig straffskärpningsgrund kunna öka chanserna att motivet skulle uppmärksammas.²⁹⁹ Syftet med att införa en uttrycklig straffskärpningsgrund är alltså inte att vidga de teoretiska möjligheterna att uppmärksamma ett hedersmotiv, utan att öka tillämpningen av möjligheten att uppmärksamma hedersmotiv vid straffvärdebedömningen i praktiken. Att den föreslagna bestämmelsen skulle vara symbolisk innebär dock inte att den är utan värde. I överensstämmelse med syftet kan bestämmelsen nämligen leda till att hedersmotiv uppmärksammas oftare. Straffskärpningsgrunden skulle dessutom kunna bidra till en ökad förutsebarhet för brottsoffret eftersom det, genom den föreslagna bestämmelsen, på ett tydligt sätt framgår att hedersmotivet gör att brottet ses som mer allvarligt än om motivet inte fanns.³⁰⁰ Förutsatt att domstolarna gör ordentliga bedömningar av om motivet föreligger och inte konstaterar att brott är hedersmotiverade utan att ha klart stöd för det i utredningen, finns det inget problem i att möjligheten att brott är motiverade av heder utreds i större utsträckning än idag. Ifall en särskild straffskärpningsgrund kan göra att befintliga hedersmotiv uppmärksammas i större utsträckning av domstolarna och hedersmotivet och dess skärpande påverkan på straffvärdet beskrivs i domen ökar dessutom möjligheten till upprättelse för brottsoffret.

²⁹⁹ Se kap. 4.2.2.

³⁰⁰ Jfr. kap. 5.3 där den motsatta åsikten, att straffskärpningsgrunden minskar förutsebarheten på grund av hedersbegreppets definitionssvårigheter, presenteras. Det visar att samma lagändring kan anses öka respektive minska förutsebarheten beroende på en persons infallsvinkel.

Eftersom det ännu inte finns någon straffskala till den planerade straffbestämmelsen går det inte att avgöra ifall även den skulle leda till en ökad upprättelse genom en strängare bestraffning. Chanserna till upprättelse ökar dock genom en särskild straffbestämmelse eftersom det straffbelagda området angående hedersrelaterat våld och förtryck breddas och brottslighetens allvar markeras.

5.6 Slutsatser av utvärderingen

Ur brottsofferperspektivet som sammanvägts med krav för kriminalisering är det mest lämpliga och genomförbara alternativet att införa hedersmotiv som en särskild straffskärpningsgrund.

Främsta skälet är att en särskild straffbestämmelse inte kan motiveras utifrån kraven för kriminalisering och eftersom brottsoffrets behov av förutsebarhet och möjlighet till upprättelse troligtvis kan uppfyllas på ett bättre sätt genom den särskilda straffskärpningsgrunden. Båda förslagen är svåra att formulera i överensstämmelse med legalitetsprincipen men eftersom principen är mindre betydelsefull inom påföljdsområdet än inom andra delar av straffrätten påverkas inte straffskärpningsgrunden lika mycket som straffbestämmelsen av det. Dessutom tycks den särskilda straffbestämmelsen vara svårare att formulera enligt legalitetsprincipens krav eftersom den är tänkt att omfatta en lång rad gärningar som kan begås med hedersmotiv och det är oklart hur en uttömmande uppräkningslista av gärningarna ska inkluderas i bestämmelsen. Svårigheten som uppstår med straffbestämmelsen gällande att bevisa att alla de relativt lindriga kränkningarna i ett åtal är hedersmotiverade är också ett skäl till att den särskilda straffskärpningsgrunden är ett bättre alternativ.

En särskild straffskärpningsgrund kan göra att hedersmotiv uppmärksammas i större utsträckning vilket är bra ur brottsofferperspektivet. Dels förstår brottsoffret, genom straffskärpningsgrunden, att hedersrelaterad brottslighet uppfattas som allvarligt av rättsväsendet, dels kan införandet av

bestämmelsen göra att straff i större utsträckning skärps på grund av hedersmotiv. Detta är bra för brottsoffret både med hänsyn till förutsebarheten, genom att straffskärpningsgrunden visar att motivet ska uppmärksammas, och möjligheten till upprättelse, genom att straffskärpningsgrunden skärper straffet. Såvida hedersmotiv inte konstateras föreligga utan tillräckligt stöd i utredningen finns det inget problem med att potentiella hedersmotiv utreds i större utsträckning.

6 Hanteringen av brott med hedersmotiv

6.1 Inledning

Här ska det utredas om dagens hantering av hedersmotiv är tillfredsställande. Dessutom ska möjligheten att straffskärpningsgrunden kan göra hanteringen tillfredsställande, eller mer tillfredsställande, undersökas. Om hanteringen av hedersbrott inte är tillfredsställande idag och straffskärpningsgrunden kan förändra rättsläget genom att göra hanteringen tillfredsställande, och det inte finns hinder mot att införa den, bör straffskärpningsgrunden införas. Ifall hanteringen redan är tillfredsställande kan förslaget ändå införas för att göra hanteringen mer tillfredsställande om förslagets fördelar är större än dess nackdelar, om förslaget bedöms kunna påverka rättsläget och det inte finns hinder mot att införa förslaget. Förslaget om en särskild straffskärpningsgrund ska alltså bedömas med koppling till dagens rättsläge för att utreda huruvida dagens rättsläge behöver förändras och ifall ett införande av straffskärpningsgrunden är en lämplig sådan förändring.

6.2 Behovet av förändring av rättsläget

6.2.1 Beaktande av hedersmotiv enligt dagens rättsläge

Det är tydligt att hedersmotiv kan beaktas som en försvårande omständigheten i straffvärdebedömningen.³⁰¹ Tydligt är också att domstolarnas resonemang angående potentiella hedersmotiv i många fall är otydliga och att slutsatserna om motivet inte alltid är förutsebara.³⁰² I och med att införandet av en särskild straffskärpningsgrund inte ändrar

³⁰¹ Se kap. 3.

³⁰² Se kap. 3.3.

möjligheterna att uppmärksamma hedersmotiv i teorin är det inte säkert att ett eventuellt införande skulle påverka rättsläget på något anmärkningsvärt sätt. Förhoppningen tycks dock vara att en uttrycklig bestämmelse ska få domstolarna att beakta potentiella hedersmotiv i större utsträckning än idag och med utgångspunkten att förhoppningen stämmer är chansen god att åtminstone brottsoffrets möjlighet till upprättelse förbättras. Att förhoppningen stämmer kan dock inte tas för givet.

För att hanteringen av hedersbrott ska vara tillfredsställande för brottsoffret måste domstolen noggrant utreda om motivet föreligger, definiera hedersbegreppet och tydliggöra motivets påverkan på påföljden. Brottsoffret måste dessutom få upprättelse genom hanteringen av brottet och det måste framgå av lagtext och domstolspraxis att hedersmotiv kan beaktas vid straffvärdebedömningen.³⁰³ Genom undersökningen av domstolsavgöranden framgick det att domstolspraxis angående hedersbrott inte är enhetlig och att domstolarna hanterar potentiella hedersmotiv på olika sätt. Motivet uppmärksammas i olika hög grad i fall med tämligen lika omständigheter. Däremot är det tydligt att domstolen kan beakta hedersmotiv som en försvårande omständighet eftersom det framgår både av domarna och ordalydelsen i 29 kap. 1 § 2 st. BrB som säger att motiv ska beaktas i straffvärdebedömningen. Att brottsoffret får upprättelse genom dagens hantering av hedersbrott kan antas eftersom det ofta tydliggörs i domen att hedersmotivet är en försvårande omständighet och att motivet gör brottet extra förkastligt.³⁰⁴ Dessutom skärps straffet på grund av motivet. Eftersom hedersmotiv i vissa fall diskuterats noggrant i TR, och HovR i vissa andra fall gjort en utläggning om hedersmotiv när TR inte gjort det, finns det indikatorer på att hanteringen är tillfredsställande.³⁰⁵ Det kan utläsas att hedersmotivet beaktas som en straffskärpande försvårande omständighet i domarna där det inte nämns. Dagens hantering är tillfredsställande eftersom kraven för en tillfredsställande hantering åtminstone till viss del är uppfyllda. Eftersom uppmärksammandet av hedersmotiv inte är likadant i

³⁰³ Se kap. 1.3.

³⁰⁴ Se exempelvis kap. 3.3.5.

³⁰⁵ Se kap. 3.3.3 respektive kap. 3.3.5.

alla fall med potentiella hedersmotiv finns det dock behov av att göra hanteringen av hedersbrott *mer* tillfredsställande.

6.2.2 Straffskärpningsgrundens möjlighet att påverka rättsläget

Åtgärden som kan diskuteras inom ramen för uppsatsen för att göra hanteringen mer tillfredsställande är att införa den särskilda straffskärpningsgrunden. Eftersom en särskild straffskärpningsgrund inte utgör kriminalisering enligt begreppets definition måste inte ultima ratio-principen och andra krav för kriminalisering beaktas i samma utsträckning som gällande en straffbestämmelse. Legalitetsprincipen har visats komplicera formuleringen av straffskärpningsgrunden men även vara av mindre betydelse inom påföljdsområdet än inom andra delar av straffrätten. Med andra ord hindrar svårigheten att formulera straffskärpningsgrunden enligt legalitetsprincipen inte att den införs.

Rättspraxis för hur hedersmotiv ska behandlas av domstolarna är idag inte enhetlig trots att det vanligtvis påpekas i domarna att motivet utgör en försvårande omständighet. Därför finns det behov av en tydligare praxis där hedersmotivets försvårande karaktär åskådliggörs. Trots att det idag kan tyckas framgå av lag och domar att motivet kan beaktas, finns det inga hinder mot att göra det mer tydligt genom en särskild straffskärpningsgrund. Det är en åtgärd som gör rättsläget mer förutsebart och som möjliggör en större upprättelse för brottsoffret. I och med att ett införande av förslaget inte ändrar möjligheterna att beakta hedersmotiv i teoretisk mening finns det inga betydande hinder för att införa straffskärpningsgrunden och som svar på argumentet att symbolisk lagstiftning ska undvikas kan vinsterna för brottsoffret presenteras. Förutom att straffskärpningsgrunden kan gynna brottsoffret finns även möjligheten att den medför att potentiella hedersmotiv uppmärksammas mer noggrant och oftare av domstolarna i och med att hedersmotivets ställning som förkastligt stärks genom den uttryckliga straffskärpningsgrundens införande. Detta bidrar till en mer

enhetlig rättspraxis angående hur hedersmotiv ska behandlas av domstolarna, vilket i sin tur stärker förutsebarheten för brottsoffret.

Det som talar emot att införa straffskärpningsgrunden är främst risken att bestämmelsen inte får någon effekt. Den riskerar på så sätt att enbart fylla en symbolisk funktion. Dessutom kan formuleringen av bestämmelsen vara ett problem på grund av att hedersbegreppet är brett och hedersmotiv kan föreligga i många olika fall. Den föreslagna bestämmelsen är dock relativt tydlig, trots att den är allmänt formulerad, och den kan omfatta många olika fall av hedersrelaterad brottslighet.³⁰⁶ ”Heder” behöver inte definieras och det ger bestämmelsen en bredd eftersom försök till precisa definitioner av hedersbegreppet riskerar att göra att vissa fall av hedersmotiverad brottslighet faller utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Risken i att behålla heder som ett definitionslost begrepp är att det leder till att begreppet tolkas på olika sätt av olika domstolar och att domstolspraxis därför snarare blir oklar än enhetlig. Risken är dock inte stor och problemet ska inte överdrivas eftersom sakkunniga i domstolen kan underlätta arbetet för domare som inte har en korrekt bild av vad hedersrelaterat våld och förtryck är. Detta innebär att nackdelarna med att införa en straffskärpningsgrund inte är större än fördelarna, trots att fördelarna angående straffskärpningsgrundens inverkan på domstolarnas uppmärksammande av hedersmotiv endast är hypotetiska.

6.3 Avslutande slutsatser

Efter att den särskilda straffskärpningsgrunden konstaterades vara ett bättre förslag än den särskilda straffbestämmelsen ur brottsofferperspektivet och enligt kraven för kriminalisering, kunde dagens hantering av hedersrelaterade brott konstateras vara tillfredsställande eftersom hedersmotiv i många fall uppmärksammas på ett noggrant sätt av åtminstone en av domstolsinstanserna och eftersom lagstiftningen och domarna tydliggör att hedersmotiv kan beaktas som en försvårande

³⁰⁶ Se kap. 4.2.2.

omständighet. I och med att domstolspraxis på området inte är helt enhetlig finns det dock ett behov av att göra hanteringen mer tillfredsställande.

Genom utredningen av huruvida straffskärpningsgrunden kan göra hanteringen mer tillfredsställande kan det exempelvis konstateras att det är mest lämpligt att lagstifta om heder i en straffskärpningsgrund eftersom hedersbegreppet inte behöver definieras i lagstiftning inom påföljdsområdet. Genom en straffskärpningsgrund tydliggörs det dessutom för brottsoffret att hedersmotivet gör att brottet ses som särskilt förkastligt vilket, tillsammans med straffskärpningsgrunden, bidrar till brottsoffrets upprättelse. Trots att det kan tyckas vara tydligt att hedersmotiv kan beaktas som en försvårande omständighet idag gör en särskild straffskärpningsgrund det ännu tydligare, vilket ökar förutsebarheten. Ifall straffskärpningsgrunden dessutom gör att potentiella hedersmotiv uppmärksammas oftare kan förutsebarheten även öka genom att domstolarnas resonemang angående hedersmotivets existens och dess exakta påverkan på påföljden utvecklas. Genom att straffskärpningsgrunden kan öka förutsebarheten för brottsoffret på dessa två sätt och genom att den ökar möjligheterna till upprättelse för brottsoffret genom straffskärpning och att hedersmotivets förkastlighet tydliggörs går det att hävda att den särskilda straffskärpningsgrunden kan göra hanteringen av hedersbrott mer tillfredsställande. Eftersom införandets eventuella fördelar³⁰⁷ är större än dess eventuella nackdelar³⁰⁸ kan ett införande av straffskärpningsgrunden vara befogat även ifall skillnaden i hanteringen av hedersbrott som straffskärpningsgrunden medför skulle vara liten. Ifall målet är att göra hanteringen av hedersrelaterad brottslighet mer tillfredsställande borde därför en särskild straffskärpningsgrund för hedersmotiverade brott införas i 29 kap. 2 § BrB.

³⁰⁷ Ökad förutsebarhet och ökad chans till upprättelse.

³⁰⁸ Generell formulering som kan framstå som otydlig och enbart en symbolisk funktion.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 2008:85 Straff i proportion till brottets allvar.

SOU 2014:49 Våld i nära relationer – en folkhälsofråga. Förslag för ett effektivare arbete.

SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.

SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

Propositioner och regeringskrivelser

Prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).

Skr. 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.

Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.

Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.

Utskottsbetänkanden

Bet. 2017/18:JuU14 Straffrättsliga frågor.

Kommittédirektiv

Dir. 2017:25 Starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv.

Dir. 2019:43 Straffansvar för hedersrelaterat våld och förtryck.

Myndighetsrapporter

NCK rapport 2010:1, *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*, 2010.

Socialstyrelsen och Länsstyrelserna, artikelnummer 2005-131-14, *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*, 2005.

Åklagarmyndighetens handbok, *Hedersrelaterat våld*, 2006.

Elektroniska källor

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne och Wersäll, Fredrik, brottsbalk (1962:700), kommentaren till 29 kap. 1 §, Zeteo, publicerad 2019-04-17. Hämtad 2019-10-18.

Ågren, Jack, brottsbalk (1962:700), kommentaren till 29 kap. 1 §, Lexino, uppdaterad 2017-09-02. Hämtad 2019-10-15.

Litteratur

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, upplaga 2. Uppsala 2013.

Asp, Petter och von Hirsch, Andrew, 'Straffvärde', SvJT 1999 s. 151-176.

Borgeke, Martin och Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, upplaga 3. Stockholm 2016.

Borgeke, Martin och Månsson, Catharina, *Studier rörande påföljdspraxis med mera*, upplaga 6. Stockholm 2018.

Burman, Monica, 'Brottsoffer i straffrätten', i: Lernestedt, Claes och Tham, Henrik (red.), *Brottsffret och kriminalpolitiken*, upplaga 1:3. Stockholm 2011 s. 279-298.

Enarsson, Therese, Granström, Görel, Holm, Fanny, Landström, Lena, Mannelqvist, Ruth, Wergens, Anna och Åström, Karin, 'En lärobok om brottsoffer', i: Granström, Görel och Mannelqvist, Ruth (red.), *Brottsoffer – rättsliga perspektiv*. Lund 2016 s. 9-24.

Forsman, Maria, *Rättsliga ingripanden vid föräldrars våld och övergrepp mot barn*. Stockholm 2013.

Friberg, Sandra, 'Straffvärde – om övervärden och andra värden', JT nr. 3 2010/11 s. 713-724.

Frändberg, Åke, 'Om rättssäkerhet', JT nr. 2 2000/01 s. 269-280.

Holmqvist, Lena, 'Straffvärde och flerfaldig brottslighet', JT nr. 1 2019/20 s. 183-188.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*. Uppsala 2001.

Jareborg, Nils, 'Rättsdogmatik som vetenskap', SvJT 2004 s. 1-10.

Jareborg, Nils, 'Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik', i: Victor, Dag (red.), *Varning för straff: om vådan av den nyttiga straffrätten*. Stockholm 1995 s. 19-37.

Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, upplaga 5. Stockholm 2017.

Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole och Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken: En kommentar. Del II (13-24 kap.) Brotten mot allmänheten och staten m.m.*, studentutgåva 9. Stockholm 2019.

Kaldal, Anna och Kankaanpää, Emelie, 'Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del I: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet?', JT nr. 4 2015/16 s. 767-781.

Kaldal, Anna och Kankaanpää Thell, Emelie, 'Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del II: Samhällets ansvar och förutsättningar att utreda och beivra brott', JT nr. 2 2016/17 s. 349-380.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, upplaga 2. Lund 2018 s. 21-46.

Landström, Lena, 'Brottsoffret och rättsprocessen', i: Granström, Görel och Mannelqvist, Ruth (red.), *Brottsoffer – rättsliga perspektiv*. Lund 2016 s. 25-45.

Lernestedt, Claes, *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*. Uppsala 2010.

Lernestedt, Claes, *Kriminalisering: problem och principer*. Uppsala 2003.

Lernestedt, Claes, *Straffrättens karta och landskap: uppsatser i straffrätt och straffrättsfilosofi*. Stockholm 2013.

Lernestedt, Claes, 'Är summan av delarna större än helheten? Om sammanlagd straffmängd vid fleras deltagande på föröversidan', i: Andersson, Ulrika, Wong, Christoffer och Örnemark Hansen, Helén (red.), *Festskrift till Per Ole Träskman*. Stockholm 2011 s. 316-329.

Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke och Hägglund, Bo, *Brottsoffer: från teori till praktik*, upplaga 1:3. Stockholm 2001.

Mahmoudi, Said, 'Om hedersmord', JT nr. 1 2002/03 s. 242-247.

Miller, William Ian, *Eye for an eye*. New York 2006.

Olsen, Lena 'Rättsvetenskapliga perspektiv', SvJT 2004 s. 105-145.

Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*. Stockholm 1995 (cit. Peczenik (1995 A)).

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*. Stockholm 1995 (cit. Peczenik (1995 B)).

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, upplaga 4. Stockholm 2018.

Schlytter, Astrid och Rexvid, Devin, *Mäns heder: att vara både offer och förövare*, upplaga 1:2. Lund 2016.

Träskman, Per Ole, 'Om återfall', SvJT 1999 s. 200-217.

Träskman, Per Ole, 'Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff', SvJT 2003 s. 173-194.

Träskman, Per Ole och Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken: En kommentar. Del I (1-12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, studentutgåva 9. Stockholm 2019.

Ulväng, Magnus, *Påföljdskonkurrens – problem och principer*. Uppsala 2005.

Von Hirsch, Andrew, *Proportionalitet och straffbestämning*. Uppsala 2001.

Weiner, Mark Stuart, *Rule of the clan: what an ancient form of social organization reveals about the future of individual freedom*. New York 2013.

Wergens, Anna, 'Barn som brottsoffer – ett rättighetsperspektiv', i: Granström, Görel och Mannelqvist, Ruth (red.), *Brottsoffer – rättsliga perspektiv*. Lund 2016 s. 109-128.

Wikan, Unni, *En fråga om heder*. Stockholm 2003.

Ågren, Jack, *Billighetsskålen i BrB 29:5 – berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*. Stockholm 2013.

Ågren, Jack, Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Suzanne, *Straffansvar*, upplaga 10. Stockholm 2018.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1992 s. 85.

NJA 2003 s. 486.

NJA 2008 s. 359.

NJA 2014 s. 559.

Hovrätterna

HovR över Skåne och Blekinge, dom 2013-05-07, mål nr B 334-13.

Göta hovrätt, dom 2015-12-30, mål nr B 1536-15.

Svea hovrätt, dom 2017-12-11, mål nr B 9315-17.

Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2017-12-20, mål nr B 821-17.

Göta hovrätt, dom 2018-10-25, mål nr B 2449-18.

Hovrätten för Västra Sverige, dom 2018-12-03, mål nr B 3151-18.

Tingsrätterna

Kalmar tingsrätt, dom 2006-04-26, mål nr B 4146-05.

Lunds tingsrätt, dom 2013-01-29, mål nr B 2126-12.

Eksjö tingsrätt, dom 2015-05-22, mål nr B 635-15.

Gävle tingsrätt, dom 2017-07-14, mål nr B 922-16.

Falu tingsrätt, dom 2017-09-27, mål nr B 2009-17.

Alingsås tingsrätt, dom 2018-05-08, mål nr B 522-17.

Skaraborgs tingsrätt, dom 2018-08-16, mål nr B 1468-18.

Bilaga

Övriga undersökta domstolsavgöranden

- Göta HovR, dom 2011-06-27, mål nr B 1045-11.
- Göta HovR, dom 2011-07-05, mål nr B 1339-06.
- Svea HovR, dom 2013-10-16, mål nr B 905-13.
- HovR över Skåne och Blekinge, dom 2015-02-09, mål nr B 3361-14.
- Svea HovR, dom 2015-06-24, mål nr B 3447-13.
- Svea HovR, dom 2016-04-19, mål nr B 1520-16.
- Svea HovR, dom 2016-09-09, mål nr B 1158-16.
- HovR över Skåne och Blekinge, dom 2016-10-07, mål nr B 1903-16.
- HovR över Skåne och Blekinge, dom 2017-01-16, mål nr B 2887-16.
- Göta HovR, dom 2017-02-03, mål nr B 3278-16.
- Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2017-03-01, mål nr B 1853-16.
- Göta HovR, dom 2017-05-03, mål nr B 477-17 och B 648-17.
- Svea HovR, dom 2017-06-30, mål nr 4974-17.
- Hovrätten för Västra Sverige, dom 2017-09-13, mål nr B 3369-17.
- HovR för Nedre Norrland, dom 2017-10-27, mål nr B 958-17.
- Svea HovR, dom 2017-11-23, mål nr B 2501-17.
- HovR över Skåne och Blekinge, dom 2018-01-05, mål nr B 2042-17.
- Göta HovR, dom 2018-02-07, mål nr B 3348-17.
- Göta HovR, dom 2018-03-21, mål nr B 324-18.
- Hovrätten för Nedre Norrland, dom 2018-04-18, mål nr B 1382-17.
- Svea HovR, dom 2018-06-08, mål nr B 10163-17.
- HovR över Skåne och Blekinge, dom 2018-06-25, mål nr B 938-18.
- HovR för Västra Sverige, dom 2018-09-14, mål nr B 3064-18.
- Svea HovR, dom 2019-01-28, mål nr B 2955-18.